čeština doma a ve světě

ročník V.

ČESKÝ JAZYK

NADACE
PRO
LINGUA
BOHEMICA

PŘI KATEDŘE
ČESKÉHO JAZYKA
FILOZOFICKÉ FAKULTY
UNIVERZITY KARLOVY

Vydává čtyřikrát ročně
Filozofická fakulta UK v Praze, centrum pro DeskTop publishing
(technické zpracování Drahomíra Marešová)
v nákladu 400 výtisků

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, Naďa Bayerová, František Fröhlich,
Milan Jelínek, Zdena Palková, Vladimír Smetáček,
Alexandr Stich, Dušan Šlosar, Ivan Vyskočil, Jiří Žáček

Redigují členové katedry českého jazyka FF UK:
Robert Adam (výkonný redaktor), Ivana Bozděchová,
Ondřej Hausenblas, Eva Hošnová,
JANA JANČÁKOVÁ (redaktorka čísla),
Karel Kučera, Alena Macurová, Petr Mareš,
Jiří Rejzek, Josef Šimandl
Oldřich Uličný (vedoucí redaktor)
Dana Gálová (typografické a grafické zpracování)

Adresa redakce:
Katedra českého jazyka FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1;
tel. 21619 210

Text zpracován převážně v editoru MS Word

ISSN 1210-9339

Cena jednoho výtisku: tuzemská 25 Kč;
zahraniční 6,90 $ - 11,90 DEM

Objednávky z ČR i ze zahraničí vyřizuje
ediční oddělení FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
tel. 21619 298

Objednávku lze zaslat také faxem na zahraniční oddělení FF UK
(248 121 66)
nebo pomocí e-mailu (ivana.bozdechova@ff.cuni.cz)

Podávání novinových zásilek
povolila Česká pošta, s. p., odštěpný závod Praha,
čj. nov 5423/95 ze dne 26. 9. 1995

Milí čtenáři,

4. číslo ročníku 1995 mělo název „Moravský blok". Bylo totiž věnováno Moravě a tvořily ho především příspěvky brněnských autorů. Autorsky to tedy vlastně bylo číslo „jihomoravské". Chceme dnes navázat číslem „severomoravským" a reagovat tak na výzvu z čísla brněnského. Navazujeme však nikoliv tematickým zaměřením na sever Moravy - příspěvky tohoto čísla jsou tematicky různé -, ale tím, že většina autorů tohoto čísla je z Olomouce a z Ostravy.

REDAKCE

Lingvistika, lingvopublicistika a lingvozábava

Konec ticíciletí bývá označován za éru globalizace. Téměř všichni se všemi se osobně znají a téměř všichni se mohou pobybovat či přesídlovat odkudkoliv kamkoliv. Dochází k těsným kontaktům, někdy i konfliktům, ale především k míšení a prolínání. Mísí a prolínají se i pohledy na svět, lidi a jevy.

Dá se to hodnotit jako velmi pozitivní a moderní, ale má to i vady. Jednou z vad je například gnozeologicky i metodicky nežádoucí prolínání různých, často i rozdílných až opozitních pohledů na svět, lidi a jevy a přístupů k nim.

Závažnou hodnotou i trvalým předmětem lidské pozornosti je jazyk a řeč. Zkoumáme je z mnoha pohledů, na mnoha rovinách a z různých aspektů. To samo o sobě je výborné; nepříjemnosti začnou tam, kde se různé pohledy, metody a intence zkoumání prolínají, anebo kde se dokonce jedny vydávají za druhé. Tam dochází k matení a k chaosu. Snad proto neuškodí elementární pokus oddělit několik frekventovaných aspektů a intencí ve vztahu k jazyku a řeči, tzn. definovat lingvistiku jakožto „čistou vědu" o jazyce a řeči, a vedle ní vymezit esejistiku, publicistiku a zábavu, jejichž předmětem jsou jazyk a řeč. Z takového oddělení mohou vyplynout i významnější závěry pro pravdivostní hodnotu a důvěryhodnost komunikátů na témata jazyk a řeč.

Lingvistika, tedy lingvo-věda, ke studovanému tématu přistupuje bez apriorních předsudků či jednostranných intencí. Téma hodnotí ze všech aspektů, negativní či protikladné jevy se nezdůrazňují ani nezamlčují. Pro interpretaci se shromažďuje maximum analogických údajů a ty se mnohostranně třídí, systemizují a analyzují. I když pro jazyk vědy neexistuje žádná specifická logika, předpokládá se pro něj zejména logický vztah mezi prvky, které tvoří obsah textu, a užívání co nejurčitěji definovaných pojmenování a kategorií (R. Harré v Dijkově sborníku *Discourse and Communication*, 1985).

F. Daneš v článku *Jazyk vědy* (vyjde v roce 1997 ve sborníku *Čeština na konci tisíciletí*) uvádí několik reprezentativních definicí jazyka vědy. Za vědecký se např. nepokládá každý poznatek, který zazáří v nějaké hlavě. Pravdivostní hodnoty dosáhne teprve tím, že se jistým zavedeným způsobem rozšíří ve vědecké společnosti a je přístupný kritice.

Příklady a doklady vědeckého popisu jazyka a řeči není třeba uvádět. Jsou to asi všechny studie a práce, které neztratily na platnosti a důvěryhodnosti s dobou - ba naopak, které doba (roky, desetiletí i staletí) potvrdila. Takovou hodnotu mají i texty, jejichž platnost je již dnes překonána právě tím, že posloužily k adekvátnějšímu poznání.

Vedle těchto kladů mají vědecké texty i nevýhody: vznikají obtížně, dlouho a při studiu jsou spíše nudné než fascinující.

Tyto nevýhody většinou neobsahuje **esejistický vztah** k jazyku a k řeči.

Esej se definuje jako žánr na pomezí vědy, beletrie a publicistiky. Vědecký je svou tematikou, estetický je svým jazykovým, zčásti i tematickým zaměřením a publicistický je svou aktuálností včetně subjektivně-objektivního vztahu k tématu. V eseji se spojuje věcnost

s estetičností, proto ani kompozice nemusí být přísně logická. „Esej je ve všech svých prvcích rozmarný" (J. Mistrík. *Stylistika*, 1985, s. 499).

Mně učaroval esej na jazykovědné téma, jehož autorem je Radovan Lukavský. Jmenuje se *Nad přípravou slova* a vyšel v památném sborníku Vladimíra Justla *Slyšet se navzájem* v roce 1966.

Geniální teoretik i intepret uměleckého přednesu R. Lukavský začíná citátem Františka Halase:

Ta bdělá vážnost nad přípravou slova
ty čtoucí zdali víš
že z nesmírna se slovo klová
a roste jak s ním zacházíš.

Potěšte se se mnou prvními třemi odstavci Lukavského textu:

ZLATÝ VĚK, kdy člověk „sám od sebe a nevěda co je zákon", do čehokoli se pustil, všechno udělal správně, je i pro umělecký přednes nenávratně ztracen. Taktak můžeme ještě zahlédnout jeho blažený odlesk v neomezené sebejistotě začátečníků, nebo jeho smutnou karikaturu v sebejisté omezenosti nepokročilých.

Komu žalovat, že ani rajské poměry nezadržely ruku, která sahala po tom nejmíň doporučovaném ovoci? Komu žalovat, že ani umělci nestačilo umět, že chtěl taky vědět?

Představa samovolného tvoření je dodnes jistě lákavější a lítost mnohých je plna vyčítavých otázek: proč umění nezůstalo podobno výronu přírodních šťav, proč začalo zkoumat samo sebe, proč má umělec vědět, proč má vůbec o své tvorbě přemýšlet, copak nevede myšlení k útlumu citových reakcí - a co je tedy pro umělce důležitější: rozum, nebo cit?

Nevím, ale už kolikrát bych se rád zeptal, co tedy cítí ten, kdo pořád myslí, že cítí, jen když nemyslí? Je opravdu rozumné a vůči umění citlivé označovat rozum a cit za nesmiřitelné protiklady? Nebo - odpovídáme-li už na otázky otázkami - do jaké míry lze tedy oddělit „ptačí zpěv" od „ptačího mozku" a do jaké míry lze dnes doporučovat obojí zároveň? Sňatek z rozumu a citu sotva lze mít za mesalianci.

Může dnes celá generace recitovat podle jiné estetiky, než je estetika Lukavského, ale jeho esej mě těší, dokonce v tom nejkrásnějším smyslu povznáší.

Stejně je tomu i s jinými eseji. Na konferenci Termina 96 mluvila např. J. Hoffmannová o vědeckých konferencích a sympoziích jako o způsobu stavovského společenského života a „vědecké turistiky". Sotva bylo možné se vším souhlasit, ale její vystoupení bylo vtipné, duchaplné a milé.

Za **lingvofejeton** bych označil článek T. Němečka v ČDS 2/96 na téma, k čemu jsou dobré jazykové koutky. (Text je označen jako zápočtový esej, avšak ve významu studentské písemné práce.)

Pojem a termín **publicistická lingvistika** (v našem terminologickém svazku lingvopublicistika) uvedl do naší jazykovědné terminologie Pavel Novák ve studii *Konstanty a proměny Havránkových metodologických postojů* (AUC - Philologica 1 - 3, Slavica Pragensia XXXIV, 1996, str. 21 - 38). Je to termín a pojem Revzinův. Vztahuje se původně k marrismu a označuje

k jazykové tematice, při němž text vyjadřuje postoj autora, je emotivní a persvazivní. Nevychází ze záměru objektivně nebo esteticky působivě sdělit poznatky. Naopak - sděluje záměry, názory a ideologické cíle. Působí na základní lidské motivy a afekty, argumentuje láskou, nenávistí, v mnohém vidí nepřítele a s oblibou přehnaně líčí nebezpečí a vyvolává strach. Sleduje vlastní prospěch a úspěch, partnery (konzumenty, čtenáře) degraduje.

Lingvopublicistické texty známe z minulosti i ze současnosti. Tak např. v SaS 13, 1951 na s. 1 - 11 můžeme číst:

Členové Pražského lingvistického kroužku se ve své práci snažili objektivisticky a „nestranicky" o vědu, která by vycházela ze zkoumání jazykových fakt a nebyla by - jak se domnívali - ovlivněna filozofickými názory ... jen a jen uvnitř „čisté" jazykovědy, která má ve skutečnosti pak ovšem klapky na očích a je zcela odtržena od života (viz např. články Viléma Mathesia)... Hledáme-li, kdo má podíl na rozšíření úpadkové kosmopolitické ideologie mezi našimi jazykovědci, vidíme především emigranta Romana Jakobsona... Charakteristický pro Jakobsona je také jeho povýšenecký postoj odborníka, postoj světoběžníka, chladně shlížejícího na národy Evropy... Je zcela přirozené pro osobnost druhu R. Jakobsona, že poslední útočiště své a svých „čistě vědeckých" theorií nalezl v přístřeší amerických imperialistů.

Později (SaS 17, 1956, s. 181) se autor omluvil za použití zbytečně ostrých formulací na adresu strukturalismu „s jeho neujasněnými filozofickými východisky" a „bez ohledu na politické názory" uznal, že Jakobsonovo vědecké dílo obsahuje mnoho cenného materiálu a originálních vědeckých myšlenek. Byl jsem nicméně šokován, když jsem v roce 1996 na bohemistické nástěnce Filozofické fakulty UK mezi editory nové řady Travaux našel i jméno autora protijakobsonovské kampaně z padesátých let.

Stejně publicisticky, tzn. jednostranně, účelově a nepřátelsky na mne působí např. tato tvrzení: „Pro ně (Moravany a Slezany) je spisovné vyjadřování užitečné k tomu, aby se nevystavovali kritice a vtípkům, že se z jejich řeči pozná, odkud pocházejí" (*Čeština bez příkras*, s. 89). Znám osobně mnoho vnímavých Pražanů, kteří mluví přede mnou spisovně, aby nedávali najevo, že se ode mne liší, a velmi si jich za to vážím. Za projev naší česko-moravské vzájemnosti pokládám jejich výzvy „mluvte tou vaší krásnou moravštinou" a s potěšením poslouchám jejich zpěvnou „pražštinu".

Nemohu přijmout ani tento názor:

Osobní zkušenost, která zdaleka není jen moje, mi říká, že jsem se narodil do obecné češtiny a že ta je mou mateřštinou a že škola se s lepším či horším úsilím až od šesti let snaží věci hodnotově obrátit a vštípit, že vše to předchozí bylo špatné a že ona přichází s tím správným a musí přeučovat. Není proto divu, že většina Čechů vnímá pak spisovnou češtinu jako cosi umělého, naučeného, popř. vnuceného, ale také hlídaného s káravým prstem v pozadí, a že ta a ta koncovka zní správně jinak a ono slovo se přece píše jinak; vyvolává se v nich absurdní nejistota a dojem, jako by neuměli správně česky. (*Spisovnost a nespisovnost dnes*, Brno 1996, s. 14.)

Myslím si totiž (zcela publicisticky), že každý by měl znát svůj „první" (mateřský) jazyk i jazyk spisovný, chce-li pracovně komunikovat s lidmi z opačného konce republiky. Děsí mě

názor, který za nezdravou označuje situaci „zvláště dnes, kdy novou svobodu člověk zažívá důsledně i v jazykovém směru", aby se lidem „diktovalo, nedůstojně v dospělém věku vytýkalo, že to či ono (ještě/už) neumějí, bralo se jim, co oni považují za své a správné či dokonce je někdo nutil - jako v případě nešťastných nových pravopisných pravidel - aby se něco učili v dospělosti znova, někdy i vícekrát". (*Spisovnost a nespisovnost dnes*, Brno 1996, s. 14.)

Nesouhlasím se strašením v podobě „přepínání kódů" z jednoho útvaru národního jazyka na jiný. Ještě horší psychická traumata by museli zažívat lidé, kteří dokážou „přepínat" z jednoho jazyka na několik jiných. Můj vztah k této schopnosti (ochotě) či neschopnosti (neochotě) je, že kdo neumí „přepínat" cokoliv, je méněcenný a neměl by pracovat na úrovni, kde se schopnost užívat několika kódů má předpokládat. Musí-li se dítě z jižní Moravy či ze Slezska učit spisovné češtině (a učit se jí musí), pokládám to (jako veškeré vzdělávání) za intelektuální rozvoj, nikoliv za týrání. Nevím zda, a proč by tomu mělo být jinak v Praze. Vypadá to spíš, že některým Pražákům se nechce učit česky, a tak z nouze dělají ctnost.

Publicistická manipulace je bohužel v jazykovědných diskusích a polemikách častá a nahrazuje jak vědecké argumenty, tak i estetická a etická kritéria. Má právo na existenci, ale neměla by si osobovat ambice vědy.

Sympatičtější je, slouží-li jazyk a řeč za předmět zábavy. Mluvím-li o **lingvozábavě**, musím dodat, že motivem pro toto pojmenování je mi módní výraz **infozábava - infotainment**, užívaný pro texty na téma **hra s jazykem** v denním tisku.

Tak např. František Nepil rozveselil před časem v Lidových novinách čtenáře vtipnými posloupnostmi příjmení, jako např. *Just Páral Nový Pytlík, Hašek Nepil, Šťastný Holoubek Dokulil Ťažký Kamen* aj.

Magazín MF Dnes + TV již několik let obsahuje rubriku *Hezky česky*. V roce 1995 v ní zadával slova cizího původu k přetlumočení do češtiny. Tak např. *feminismus* čtenáři převedli na *husospas, babobitka, jentone, muženství, ženovůle, plašmužka* apod., *fritéza* je *tukocuc, olejspoř, divohrnec, hranolník, řízkobazén, smažoun, labužár, peklon* atd.

Jazyk v Mladé frontě Dnes slouží i jako téma rubriky fraškovitých (ztřeštěných, crazy) úvah či příběhů: Tak úvaha o možném jazykovém zákoně předvídá užívání *strašnice* místo *thrilleru*, *žvanírny* místo *parlamentu*, ministr zahraničí bude muset nosit příjmení *Zelenec* a stížnosti se nebudou podávat *Kanceláři prezidenta republiky*, ale *Seknici předsedy pro veřejné věci*.

Obrovskou sumu hříček různého původu a obsahu uvádí známá knížka Františka Jílka *Vtipná čeština* (1967). Například tiskařský šotek může vyplodit neuvěřitelné výpovědi jako *Pohřbu se zúčastnili také pozůstalí truhlíci - Dražby na skvosty, jako holinky, prsteny* atd. - *Byl upoután na lože herečkou - Oblíbaná umělkyně zpívala s obrovským úspěchem - V této hlavě vězel mohutný, mnohoslibný mezek - Vylil kalich hořkosti až do dna - Byl pátým volem u vozu - Byl zvyklý žít na vysoké koze*.

A. Stich v doslovu k Eisnerově knize *Rady Čechům, jak se hravě přiučiti češtině* (Odeon 1992) povyšuje hru s jazykem na prožívání jazyka v roli existenciální antropologické hodnoty. „Je zároveň projevem sebeopájení se jazykem, jeho bohatstvím slohovým."

A tak tedy vedle vážné lingvovědy užívejme jazyka ke hře a pro potěšení raději než k manipulování. Rozlišujme, kdy nás jazyk učí, kdy prospívá veselé mysli a kdy nás má oklamat. Jazyk sám je přitom nevinen.

Jaroslav Bartošek

Listujeme ve starých gramatikách:

Čárčička od pravé ruky drobet k levé protažená půl kolečko s punktíčkem nad ním

Jistě vás nad tímto nadpisem napadne: „Co by to asi mohlo být?" Takové a podobné výrazy existovaly v našem mluvnictví v předobrozenských gramatikách a gramatických příručkách, jako je Blahoslavova *Gramatika česká*, *Brus jazyka českého* Jiřího Konstance, Šteyerův *Žáček*, Rosova *Čechořečnost* a Doležalova mluvnice *Grammatica slavico-bohemica*. Jde totiž o pojmenování z oblasti pravopisu, konkrétně o pojmenování příslušného diakritického a interpunkčního znaménka. Všimněme si diakritických a interpunkčních znamének poněkud blíže.

Z **diakritických znamének** se věnujme nejprve pojmenování pro znaménko označující **kvantitu**. Tu existují pojmenování cizího původu, ale deminutivně počeštěná. *Punktík* souvisí s latinským *punctum* 'bod, tečka'. Různě hláskově obměněné *štrejšek, strejšek, štrejšík* mají původ v německém *Strich* s významem 'čára, pruh'. Německého původu je také *šrám*. Těmto pojmenováním německého původu odpovídají česká pojmenování *čárka*, od něho odvozená *čárečka*, *čárčička* a také *proužek*. K dalším českým výrazům patří i dvojslovné *znamýnko čárkovité*, v němž rozlišující přívlastek charakterizuje typ tohoto znaménka, a výrazy popisné, totiž *čárka tenká, na stranu tržená* nebo *čárčička od pravé ruky drobet k levé protažená*.

Délka samohlásky *u* se už v našich gramatikách označuje také kroužkem. Tento název se tu však nevyskytuje, místo něho se užívá

Tudy se již nad o ***punktík*** *klásti měl na znamení, že O jest contracta dyftongus* (Konst 7); *o akcentích ... neb* ***štrejšcích*** (Blah 5); *při liteře pak i netoliko to tím* ***štrejšíkem*** *může i má býti zpraveno* (Blah 5); *o akcentích, to jest* ***čárkách****..., kteříž se kladou nad těmi literami, jenž slovou vocales* (Blah 5); *kromě těch dvou liter nad všemi jinými klade se ...* ***čárečka*** (Šteyer 85); *o dobrém* ***čárčiček*** *nad a, e, i, o, u, y kladení* (Konst 227); *jiné se mají vyřknouti zhruba, ale spolu zdlouha a tu má býti točeného y s* ***proužkem****, jako tuto Bývám,..., dýlka* (Šteyer 2); *Polák, v sylabě lá má býti* ***šrám*** *nad á* (ŠteyerOmyl 2); *ů znamínkuje...* ***čárkovitým znamýnkem****...* (Rosa 435); *akcenty, to jest* ***čárky tenké, na stranu tržené*** (BlahBen 4); *znamená se na vrchu* ***čárčičkou od pravé ruky drobet k levé protaženou****, takto á, é, ý...* (Konstanc 12).

Nad u nepíše se ***kolečka****, leč tehdy, když se má vyřknouti zdlouha, jako když díš: Můj vůl stůně* (Šteyer 102); *ů, nad kterým kněhotlačilové* ***celý kolečko*** *... stavějí* (Rosa 409); ***polokolcem*** *zna-*

ale gegich ultima correpta, sluší ad genus omne. Exemplum primi. Propterea tradidi eam in manus inimicorum suorum, Proto sem ge wydal wnuc nepřátel gegich. Exemplū secundi. Dabo eos in manus inimicorum suorum, Dam ge wnuce nepřatel gegich.

J. B.

Toho slowa. Suus. Kteréž on swými rato lesmi natabuli rozprostřel, Prawda gest že nikdy nekteří nermeli čechowé, jako y latinjcy spatnogsti, ze užjwali, a snad ygeste užjwagj. Hora rogat ut ad se veniat, Prosý sami aby k nim přisel: budginá significacij. a dissli, vt ad eam veniat, též budo gmy smysl. Ač sgi dobře užjwagj y latině y česky, rzdyť ad se, přisel k sobě, t. vsamatowal se.

W tegsrčtani sigúcy dobrau reguli slowedel degenitiuo plurali. gegich ultima correpta že gest omnis generis ale gegich, ultima producta, foeminini generis et numeri singularis. Dám přiklad sewrjho. Ucgich staly, t. těch mužůw nebo žen: a gegich kuzě, t. těch wolů kteryjž tě masse prodáwati rowdj. Přiklad druhého. Wegich wěcý, statuw, nebo gniegh této zeny ga tobě newydám nynjž

buď synonymního pojmenování *kolečko*, nebo dvojslovného *kolečko celý*, složeného *polokolce* a dvojslovného *znamýnko polokolkovité*.

Bohatá je škála pojmenování pro diakritické znaménko označující tzv. **měkkost hlásky**. Ta se označovala buď háčkem, nebo tečkou nad příslušnou literou. Latinskému názvu *apex* zde odpovídá české *vršek*; pojmenování *vršek* tvoří také základ v trojslovném *vršek obšírný krátký*. I tu se vyskytuje řada pojmenování, která se odvíjejí z onoho výše uvedeného latinského *punctum* s významem 'bod', srov. počeštěná jednoslovná pojmenování *punkt, puňkt, punktík, puňktík, punktíček, puňktíček*, nebo dvojslovné pojmenování, v němž *puňkt* je rozvit českým atributem, tedy *puňkt svrchní*. Latinské *punctum* se nepochybně odráží i v českém pojmenování *bodec* a odvozeném *bodenec*. Pojmenování *bodec* nacházíme i v dvojslovném *bodec zaostřený*. Dnešnímu označení „háček" odpovídala také česká složená pojmenování mající podobu *polokolce, polokolče, polokolec*, popřípadě deminutiva *půlkolečko* či *půl kolečko*. Toto *půl kolečko* se stalo základem rovněž popisného pojmenování *půl kolečko rožíčkami vzhůru obrácené*. K těmto českým pojmenováním patří i dvojslovné *znamýnko polokolečný*.

I **interpunkční znaménka** mají v našich mluvnicích nejrůznější zajímavá pojmenování. Pro tečku, dvojtečku a otazník se vyskytují jen pojmenování latinská a počeštěná, vzniklá tak jako u diakritických znamének z latinského *punctum: punkt, puňkt*, popř. deminutivum *punktík*. Nacházejí se nejčastěji v dvojslovných pojmenováních, v nichž jsou rozvita příslušným českým atributem, který charakterizuje podstatu, resp. funkci uvedeného znaménka.

mínkují se ě, ů (Rosa 409); *ů znamínkuje* ***polokolkovitým znamýnkem*** (Rosa 435).

N bez ***vršku*** *svým obyčejem hrubě zní, jako Dán, Den, Sen* (BlahBen 40); *nad consonantes sluší znamenati apices, totižto* ***vršky obšírné krátké*** (BlahBen 4); *Pros za mně zle řekneš, neboť to mne zde jest accusativus, který nemá nad e* ***punktu*** (Konst 68); *neb tu nemá míti* ***puňktu*** *d..., ale má býti* ***puňkt*** *nad ě, takto Děkan* (Šteyer 74); *nad kterými literami píše se* ***puňktíček?*** (Šteyer 71); *místo toho i klade se na předcházející spolozvučku* ***bodenec*** (Rosa 429); *kněhotiskové užívají* ***bodce zaostřeného*** (Rosa 411); ***polokolcem*** *znamínkují se ě...* (Rosa 409); *takové litery sylabu skonávají a předce to* ***polokolče*** *mívají, jako Viď, Chyť, Drž* (Konst 282); *Děkuji, Němý ... píše se ...* ***půl kolečka*** *místo i podle nich někdy stávajícího* (Konst 281); *c sice bez punktu, to jest bez* ***půl kolečka*** *nad sebou* ***rožíčkami vzhůru obráceného,*** *se proměnívá v č punktovní, jako Moravec, Moravče* (Konst 11).

Pro **tečku** existují pojmenování *periodus, punctum, punkt, punkt hrubý, punkt veliký, punkt jeden, punkt jediný, puňkt jediný.*

Periodus ... celý a již zavřený smysl znamenající (Blah 52); ***punctum*** *... stavěj po dokončení řeči dokonalého smyslu* (KonstDeOrth 3); *versálních ... užívej po* ***hrubým punktu*** (Konst 279).

Pro **dvojtečku** najdeme pojmenování *geminus, duo puncta*, s posledně uvedeným bezprostředně souvisejí pojmenování *dva punkty, dva puňkty, dva punktové* a *dva punktíci*; vedle nich máme i *puňkt dvojí, puňkt dvojitý.*

Puňkt dvojitý, kdež jeden nad druhým stojí, jako takto:, latiníci ***geminus*** *jmenují* (BlahBen 48); ***duo puncta****, to jest dva takoví* (:) ***punktíci*** *tu se dobře užívají* (KonstDeOrth 3); *v starých českých impressích mají dlouhé čárky, které někdy kladou ... místo* ***dvouch punktů*** (KonstDeOrth 1).

Otazník se nazývá *interrogativus, punkt otázky, puňkt otázání*, popisně *dva puňkty, jeden nad druhým; dolní prostý, ale vrchní s nakřiveným vocáskem.*

Puňkt *obláštní jest* ***otázky*** *neb* ***otázání****, jemuž latiníci* ***interrogativus*** *říkají;* ***dva puňkty, jeden nad druhým, dolní prostý, ale vrchní s nakřiveným vocáskem****, takto ?* (BlahBen 49).

Pro **středník** je vyhrazeno jednak latinské *media nota*, jednak česká pojmenování, něžně deminutivní: *čárčička s punktíčkem nad ní, čárčička s punktíkem nad ní* a *půl kolečko s punktíčkem nad ním.*

Media nota*, to jest táž* ***čárčička s punktíčkem nad ní*** (KonstDeOrth 2); *téhož* ***půl kolečka s punktíčkem nad ním*** *tehdáž se užívá* (KonstDeOrth 2).

Ve zkoumaných dokladech však nikde nenacházíme pojmenovávání *středník*, ale jistý náznak k takovému chápání je u Konstance, viz *kdež znamenáš, že by půlkolečka bylo málo, dva punkty mnoho, a tak media nota, to jest prostřední mezi tím dvojím* (KonstDeOrth 2).

Jen českých jednoslovných pojmenování se užívá pro **závorky**: tu nacházíme *kroužky*, složeniny *polokroužky, poloukroužky* a *půlkolečka.*

K snadnějšímu vyrozumění položil ***polokroužky*** (BlahBen 51); *parentheses se obkládejte takovými* ***půlkolečkami*** (KonstDeOrth 5).

Některá z uvedených pojmenování se vyskytují v singuláru, zřetelně pro označení přední a zadní závorky: *parenthesis v orthographí také mezi puňkty se klade. Kterážto za půl kroužkem napřed se počíná a půl kroužkem zadu zavírá, takto ( ). A ta se klade* (BlahBen 50).

Pro interpunkční **čárku** se užívalo latinských pojmenování *virgula, comma, suspensivus*, počeštěné *virgule* a deminutivní *virgulka*. Jiné základy s českým přívlastkem: *punkt malý, štrajšek tenký obdýlný*. Z názvů čistě českých srov. *čárka*, deminutivum *čárčička*, dále *proutek* a složeniny *půl kolečko, půl kroužek*, příp. *půl kroužek maličký*. Příslušným rozlišujícím přívlastkem je rozvito i pojmenování *čárka* ve dvojslovném *čárka dlouhá*.

Nyní tomu puňktíku ... více říkají ***comma*** *nežli* ***suspensivus*** (Blah 51); *někdy pak impressorové potřebnou parenthesim samými* ***virgulemi*** *znamenali* (BlahBen 51); *někteří auctores užívají toliko* ***malých punktů****, jiní tam kladou veliký punkt* (KonstDeOrth 4); *comma, to jest* ***půl kolečko*** *neb* ***čárčička*** *taková (,) mezi slovem a slovem* (KonstDeOrth 1); *latiníci obyčejně dole* ***půl kroužka maličkého*** *zpátkem kladou a suspensivus mu říkají* (BlahBen 48); ***mají dlouhé čárky****, které někdy kladou místo dotčeného* ***půl kolečka*** (KonstDeOrth 1).

Ze všech těchto zajímavých výrazů přežilo do dnešní doby jen jedno pojmenování, totiž *čárka*, a to jako znaménko diakritické i interpunkční. Bylo by zajímavé a záslužné věnovat vývoji (orto)grafické terminologie další pozornost; např. *vykřičník, otazník, pomlčka* v Jungmannově slovníku uvedeny nejsou, *tečka* (podle rus. *točka*) v platnosti *punctum* ano.

Naděžda Bayerová

Bibliografické údaje excerpovaných gramatik:

Jan Blahoslav: *Gramatika česká*, vydali Ignác Hradil a Josef Jireček. Vídeň 1857. (Blah; jde-li o text Beneše Optáta: BlahBen)

Jiří Konstanc (Constancius): *Lima linguae bohemicae. To jest Brus jazyka českého.* Praha 1667. (Konst; KonstDeOrth = Konstanc De Orthographia, přídavek nezačleněný do 4. části Brusu „De Orthographia")

Matěj Václav Šteyer: *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti.* Praha 1668. (Šteyer; ŠteyerOmyl = Šteyer Omylové, přídavek nazvaný „Omylové")

Václav Rosa: *Čechořečnost seu Grammatica linguae bohemicae.* Praha 1672. (Rosa)

Pavel Doležal: *Grammatica slavico-bohemica.* Prešpurk 1746. (Dol)

Pro zájemce doplňujeme příklady vybrané k jednotlivým oddílům výčtem dalších dokladů:

kvantita

*o akcentích ... neb **střejšcích**, kteříž se kladou nad těmi literami, jenž slovou vocales, dobře píše* (Blah 5); *u když jest dlouhé a pochází od uo, má nad sebou o, jako Bůh, můj; nebo **strejšek**, jako á, é Bůh* (Konst 14); *ač by se také mohla **čárka** nad ním psáti* (Konst 13), ***čárkou** se znamínkují zvučky á, é, ú, ý...* (Rosa 409), *accentus **čárka*** (Dol 266); *Ať ů s **kolečkem** nad ním jednou regulí ve všech sylabách obsáhnu* (Konst 261)

háček

nad consonantes sluší znamenati apices (BlahBen 4); *toho **vršku** při mnohých slovích šetřiti velmi pilně sluší, nebo často significatio totius vocis na tom vršku záleží, jako...: Stržen ... s nebe a Stržeň v dřevě* (Blah 41); ***punktem** ... se znamenají spolozvučky spařené* (Rosa 411); *Poláci to zhruba dělají, přidávajíce místo **puňktu** literu i, iotam říkajíce Damči* (Blah 44), *tu se má nad e napsati **punktík*** (Šteyer 102); *což oni obyčejně činí proto, že nemají těch velikých liter s **puňktíky*** (Šteyer 74); *když nad těmi literami stojí **punktíček**..., tedy po nich se klade toliko krátké tenké i* (Šteyer 4); *litera d s **puňktíčkem**, zvlášť když se trefí při konci slov, tak v sebe vlastnosti té litery i díl vpojuje* (Blah 30); *co píše o D..., že ono někdy hrubě a někdy tence zní..., že to více dělá následující litera e, kteráž někdy diphtoňgem jest, tj. má k sobě připojené i, což ukazuje **svrchní** jeho **puňkt*** (Blah 30); *a tak se dělí zase proměnitedlný na spařený aneb změkčený, jenž se **bodcem** znamenají* (Rosa 397), *punctum **bodec*** (Dol 270); *znamínko..., jest trojí: čárka..., **polokolce**, jinák **polokolec*** (Rosa 409); *ř, č ... u starých se cž, rž psávali, však od let 60. lépeji se tisknou bez z s **půlkoleckem** posvrchu* (Konst 283); ***znamýnko**,..., jest trojí:... čárkovitý,... neb **polokolečný*** (Rosa 409)

tečka

*litery A, E ... samotné z počátku psaní neb po **punktu** stojící nejsou na překážce, aby se po nich nepočítalo od versální litery* (KonstDeOrth 5); *bývají pak menší a větší periody..., kde někteří auctores užívají toliko malých punktů, jiní tam kladou **veliký punkt*** (KonstDeOrth 4); *když po **jednom punktu** následuje smysl především podobný* (KonstDeOrth 3); *punctum, to jest **jediný punkt**, stavěj po dokonání řeči dokonalého smyslu* (KonstDeOrth 3); ***puňkt** ten **jediný**, celý a již zavřený smysl znamenající, své místo jakž takž míval* (Blah 52)

dvojtečka

*parenthesim ne, jakž obyčej jest, polokroužky, ale **dvěma puňkty** napřed i zadu zavírali* (BlahBen 51); *ačkoliv mezi dvěma neb třími takovými kratičkými řečmi **dva punktové** postačí* (KonstDeOrth 3); *po tom **puňktu dvojím** vždy ještě k celosti a k plnosti vyrozumění té řeči nětco více přísluší* (BlahBen 48); ***puňkt dvojitý**, kdež jeden nad druhým stojí, jako takto* : (BlahBen 48)

středník

***Media nota**, to jest táž **čárčička s punktíčkem nad ní**, tehdáž se kladou, když po protivných sobě vespolek slovích jiná následují, podobně protivná, jako Moudrý, Blázen; Veliký, Malý* (KonstDeOrth 2); *tehdáš se užívá, když se kusové celé propovědi tak ve spolek dělí, že kdyby se... **čárčička s punktíkem nad ní** psala, rovná by předešlé neforemnosti následovala (KonstDeOrth 2)*

závorky

*Impressorové..., někdy parenthesim..., ale dvěma punkty napřed i zadu zavírali... Štapulenský položil **kroužky*** (BlahBen 51); *impressorové..., někdy parenthesim ne, jakž obyčej jest, **poloukroužky**..., zavírali* (BlahBen 51)

čárka

Virgula** ... takový puňkt se klade, když řeč začatá ještě tak visí, že ani smysl celý, ani celé řeči vyplnění není* (BlahBen 48); *již pak ten první puňkt..., že by formou **virgule** ... psán byl* (Blah 52); *někteří místo dvou puňktů **virgulky** užívali* (Blah 51); *v české neb německé řeči se staví **štrajšek tenký, obdýlný**, ne upřímě zhůru, ale po šikem takto /. Slove virgula, to jest **proutek** ... neb **čárka (BlahBen 48); *ten první puňkt..., buď že by formou virgule ... psán byl, buď po latinsku **půl kroužku** bylo děláno* (Blah 52)

Recenze (1):

Příruční mluvnice češtiny a mluvnice *Čeština - řeč a jazyk:* srovnání morfologických výkladů

V rozmezí tří měsíců na přelomu roků 1995 a 1996 vyšly dvě nově koncipované knihy zahrnující mluvnici češtiny - *Příruční mluvnice češtiny*[1] (PMČ), kterou napsal kolektiv autorů z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, a *Čeština - řeč a jazyk*[2] (ČŘJ), na jejímž vzniku se podílel kolektiv autorů pod vedením M. Čechové. Obě tyto publikace vyšly s ambicemi zaplnit chybějící místo v nabídce bohemistické literatury, použitelné i lingvisticky neškolenými uživateli. Akademická *Mluvnice češtiny*[3] (MČ) je 10 let stará a pro širší veřejnost (mnohdy i pro studenty bohemistiky) na mnoha místech pro svůj vysoce odborný jazyk málo srozumitelná, Havránkova - Jedličkova *Česká mluvnice* je ještě starší a přístupy k některým jevům v ní již neodpovídají nejnovějším teoretickým názorům.

Chtěla bych se na tomto místě věnovat srovnání obou těchto nových publikací, pokud jde o pasáže věnované morfologii.

Hlavní cíl PMČ je informativní, nikoli teoretický. Autoři uvádějí, že přistoupili k teoretickým kompromisům, pokud jsou účelné, PMČ „podává informaci o té podobě spisovné češtiny, která se užívá a je pokládána za náležitou ve veřejné komunikaci mluvené i psané, tedy v kultivované formě našeho národního jazyka" (s. 17). Kultivovaná forma se chápe jako soubor standardních forem, které jsou „v zásadě správné, které však nejsou vhodné vždy" a řadí se sem prostředky neutrální, knižní, archaické a hovorové. „Za hranicemi kultivovaného projevu stojí jazykové prostředky substandardní" (s. 18). Dále v předmluvě autoři píší, že „mluvnice je určena těm, kdo chtějí nebo jsou nuceni vyjadřovat se kultivovaně" (s. 18), předpokládají středoškolsky vzdělaného čtenáře a užívají převážně mezinárodní terminologie.

ČŘJ si klade cíle poněkud vyšší. Orientuje se „na profesionální uživatele spisovné češtiny, na učitele, a to nejen češtiny, i na studenty společenskovědních oborů včetně bohemistiky a středoškoláky s hlubším zájmem o češtinu" (s. 17). Vzhledem k tomuto cíli jsou morfologické výklady přiměřeně náročné i pro studenty bohemistiky, jen je možná škoda, že se autoři trochu více (hlavně v tabulkách) nedrželi mezinárodní terminologie.

V PMČ je morfologie pojata jako samostatná kapitola, v ČŘJ jsou morfologické výklady součástí kapitoly Pojmenování a slovo a jsou rozděleny na několik míst této kapitoly. Odlišná je také míra pozornosti věnované jednotlivým slovním druhům: ČŘJ si podrobně všímá jen slovních druhů ohebných, pro neohebné slovní druhy uvádí jen jejich zařazení v rámci všech slovních druhů (podle tří kritérií - sémantického, morfologického a syntaktického, s. 70-75);

---

[1] *Příruční mluvnice češtiny.* Praha 1995, 800 s.

[2] Čechová, M. a kol.: *Čeština - řeč a jazyk.* Praha 1996. 380 s.

[3] *Mluvnice češtiny II.* Praha 1986.

PMČ se věnuje v samostatných kapitolkách všem slovním druhům, z kritérií pro třídění však vypadlo kritérium syntaktické, je zde jen zřetel k formě a významu (s. 228).

V rámci jednotlivých slovních druhů se pak někdy od tradičního (školského) pojetí odlišuje i klasifikace deklinačních a konjugačních typů: ČŘJ např. neuvádí konjugační podtyp u 5. třídy *kope/kopá* (v MČ II je uveden); PMČ má tradičně základní deklinační typ *píseň* zařazen jako podtyp u typu *růže*; neobvyklý je také přístup k třídění sloves - slovesa se třídí podle minulého kmene do šesti tříd, což bývá běžné v historických gramatikách, ale ne ve školské praxi pro současnou češtinu.

Obě publikace se liší v přístupu k členění slovního tvaru - a obě se liší od MČ II. PMČ rozděluje formu slova na tvarotvorný základ a morf a dále se zde uvádí, že „v naší kapitole se jím kvůli zjednodušení rozumí útvar nesoucí gramatický význam, a to především koncovka ... včetně koncovky nulové" (s. 227). Pokud jde o kmenotvornou příponu, tu vyděluje PMČ zvlášť u typu *kuře*, minulého kmene sloves, u tvarů z prézentního kmene ji však považuje z praktických důvodů za součást koncovky (*nes-eme*), u adjektivní a zájmenné deklinace kmenotvornou příponu zvlášť nevyděluje (jak činí MČ i ČŘJ). Mezi složené slovesné tvary sice řadí indikativ préterita a v závorce se uvádí: „(byť ne ve všech tvarech)" (s. 324), přestože na jiném místě (s. 314 v tabulce) uvádí v 3. os. na místě pomocného slovesa nulu (nad tabulkou v textu stojí, že se ve 3. osobě obou čísel pomocné sloveso vypouští). K pojmu kmene se můžeme dočíst (s. 325), že „kmen prézentní je část slovesa ve 3. osobě sg. indikativu prézentu po odtržení osobní koncovky: *nes-e, tiskn-e* ..."

ČŘJ uvádí kmenotvornou příponu i u adjektivní deklinace, v pasáži, kde se hovoří o stavbě slova (s. 160-161), dokonce i u substantiv (zřejmě se zřetelem k historickému vývoji tvarů). Celkově však stavbu slovního tvaru pojímají jinak, než je obvyklé ve škole nebo i MČ II. Je to sice vysvětleno v poznámce, nevím však, do jaké míry je toto řešení šťastné. Toto pojetí je zřejmé z grafického znázornění (s. 161):

tvarotvorný základ	kmenotvorná přípona	koncovka
prac-	*-uje-*	*-me*

pracuje-	*-ujeme*
tvarotvorný kmen	tvarotvorný formant (zakončení)

Autoři zahrnují do tvarotvorného formantu „celou mluvnickou složku tvaru, tedy nejen vlastní mluvnickou (tvarotvornou) příponu - koncovku, ale také kmenotvornou příponu, která jí předchází, o vlastní koncovce se mluví jen tam, kde je zřetelně souvztažná s kmenem, tedy např. v 2. os. č. j. *bere-š, kupuje-š*..., 3. p. č. mn. *pánů-m, hradů-m, žená-m, růží-m, koste-m*..." (s. 161 - 162). Ve školských mluvnicích bývá za koncovku považována u substantiv koncová

část včetně předcházející (původně kmenotvorné) samohlásky *pán-ům, hrad-ům, žen-ám, růž-ím, kost-em.* (M. Komárek v *Příspěvcích k české morfologii*[4]) přiřazuje kmenotvornou příponu - konektém - u sloves, adjektiv a zájmen ke kmeni, u substantiv ke koncovce).

Označování nulových formantů v ČŘJ je důsledné u substantiv, u jiných slovních druhů ne.

Gramatické kategorie

ČŘJ uvádí výklad o gramatických kategoriích zvlášť, PMČ v rámci jednotlivých slovních druhů.

PMČ u čísla jmen uvádí pojem singularia tantum jako synonymní ke jménům hromadným (proti pojetí MČ II). Při výkladu kategorie životnosti se užívá pojmu životnost i pro přirozenou živost (substantiva označující životné substance, neživotné substance, s. 232); při výkladu o přejatých substantivech lze číst, že „rod se respektuje jen u životných, u neživotných se přizpůsobuje zakončení" (269) - v tomto případě je užití pojmu „životný" poněkud zavádějící, hovoří se totiž o substantivech, implikuje to představu o členění na životná a neživotná nejen u maskulin.

V ČŘJ chybí u definice slovesné osoby naznačení vztahu k subjektu (s. 146): „1. osoba označuje mluvčího/pisatele"; vhodná definice slovesné osoby je naopak v PMČ (s. 311).

Pokud jde o jednotlivé tvary ohebných slovních druhů, připouští PMČ jako „kultivované, spisovné, hovorové, standardní" takové podoby, které ani při nejvyšší míře tolerantnosti za kultivované uznat nelze, a domnívám se, že průměrného uživatele se zájmem o češtinu mohou tyto tvary dokonce zmást. Např. u substantiv se připouští (s. 233) v I pl. koncovka *-ma* v hovorovém užití (*s kolegama, učitelkama, koťatama*); „rozpornému postavení hlásky *c* (mezi pravopisně měkkými a tvrdými konsonanty) odpovídá i možnost substantiv zakončených na *-c* alternovat hovorově (a nespisovně) koncovku *-ích* s koncovkou *-ech*: *o těch blbcech, kibicech, tisícech, usmrkancech.* Totéž se týká i substantiv typu soudce: *o soudcech, průvodcech* atd." (s. 249); možnost užít v L pl. „místo spisovné koncovky *-ích* hovorovou nebo neutrální koncovku *-ách*" se připouští i u životných maskulin po *k, g, h, ch* (s. 250).

Při výkladu o adjektivech uvádí PMČ, že „jmenné formy utvořené od slovesných základů, a to především od sloves nedokonavých, slouží jako součást pasivního tvaru slovesného: *(je) vysušována, byla obdělávána, bude objednán*" (s. 282). Odpovídá to sice tendenci považovat tradiční opisné pasivum za syntaktickou konstrukci slovesně jmenného predikátu, ale ne tradiční školské praxi.

U zájmen v PMČ chybí rozdělení na zájmena rodová a bezrodá. Společný je popis deklinace všech zájmen osobních; vyplývá z toho nezařazení zájmena *on* k typu *náš*, navíc nejsou u zájmena *on* v A sg. uvedeny tvary neživotného maskulina (s. 286). Při popisu deklinace zájmena *já* se uvádí, že hovorově se užívá v G a A formy *mně*: „*pro mně za mně*. Grafika je tu ovlivněna výslovnostním územ, podle něhož se vyslovuje psané *-mě-* jako mňe" (s. 287). Užití slova „grafika" vyvolává dojem, že autoři jsou ochotni tolerovat v G a A i psanou podobu shodnou s D a L, což je poněkud odvážné. Ani v oddílu Fonetika a fonologie není uvedena

[4] Komárek, M.: *Příspěvky k české morfologii.* Praha 1978.

variantní spisovná výslovnost *mje* (tato výslovnost se však neuvádí ani ve *Fonetice a fonologii češtiny* Z. Palkové[5]).

V ČŘJ se na s. 191 zřejmě vloudila chyba: v textu petitem při vysvětlování reflexivních zájmen stojí, že „...vyjadřují totožnost ... původce nebo nositele děje a vlastního objektu tohoto děje (zvratné zájmeno přivlastňovací)" - snad tam mělo stát vlastníka. (Při množství neopravených tiskových chyb je to pravděpodobné.)

U výkladu slovesných tvarů se v PMČ považují tvary *nesem, kupujem, budem* za substandardní (s. 313, 314), ačkoli již dlouho jsou i v učebnicích pro ZŠ chápány jako hovorové, příp. rovnocenné varianty tvarů původních. U kondicionálových tvarů (PMČ, s. 314, 333) se forma *bysme* považuje za hovorovou, stejně tak u izolovaného slovesa *být* „existují hovorové podoby *sem, sme, ste, sou*" (s. 332).

Domnívám se, že z uvedených příkladů vyplývá jeden základní a zásadní obecný problém: klasifikace jevů podle jejich příslušnosti k útvarům národního jazyka, dosud užívaná ve slovnících a mluvnických kodifikačních příručkách, zřejmě neodpovídá současným názorům na stratifikaci národního jazyka. Rozsah jednotlivých pojmů, jako např. neutrálně spisovný či hovorový, se navíc na různých bohemistických pracovištích (ba i u jednotlivých lingvistů) diametrálně liší. To ostatně dokázaly i příspěvky a diskuse na několika konferencích z posledních let (Olomouc 1993, Ostrava 1994, Brno 1995). Chceme-li však předkládat širší veřejnosti příručky, ve kterých by měla nalézt poučení o kultivovaném užívání češtiny v různých situacích, asi bychom měli naši diskusi k tomuto problému vést daleko intenzivněji a především se snažit dospět brzy k výsledku aplikovatelnému právě při sestavování podobných publikací.

Eva Jandová

[5] Palková, Z.: *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha 1994.

Listujeme denním tiskem:

Co můžeme číst v deníku Mladá fronta Dnes
3. část

Moskovčenko vystoupil poprvé s obhajobou, že se jen *bránil zákeřnému napadení majitelky domu až u soudu* (10. 12. 1996, s. 21).

Navíc se [vlaky] srazily v zatáčce, takže *oba zřejmě strojvůdci* přibrzdili (10. 12. 1996, s. 3).

Muž na ně stále pokřikoval nadávky *a se pokoušel* prát se s nimi (16. 12. 1996, s. 5).

Ať je podáváno cokoli, zpravidla je to doprovázeno sendvičovým chlebem a mastnými *hranolkami* (27. 12. 1996, s. 10). [Slovník spisovné češtiny: **hranolek**, -lku m. zdrob.: bramborové h-y.]

Několik tisíc vojáků a policistů bylo vysláno do *městečka* Tasikmalaya na západě indonéského ostrova Jáva (...). Z obavy, že se nepokoje rozšíří do okolí, úřady nařídily armádě a policii uzavřít přístupové cesty do *půlmilionové* Tasikmalaye (28. 12. 1997, s 10). [Česká televize označovala za městečko fiktivní obec Twin Peaks, která, jak jsme si mohli přečíst na začátku každého dílu slavného seriálu Davida Lynche, měla více než padesát tisíc obyvatel. Mladá fronta Dnes ovšem přichází s měřítky značně velkorysejšími.]

„*V noci* na pátek 6. prosince bylo *asi dvacet kritických hodin*, kdy se vyskytovaly srdeční nepravidelnosti," uvedla lékařka (6. 1. 1997, s. 1).

Místostarosta se domnívá, že radní budou asi muset změnit podmínky výběrového řízení. Usuzuje tak i podle toho, že se vůbec nepodařilo najít nájemce pro další *lukrativní* byt, který se nachází ve spodní části Václavského náměstí (15. 1. 1997, příloha Region Praha, s. dvě). [*Lukrativní* 'výnosný', nebo *luxusní* 'přepychový'?]

pm

Teskní po velbloudici

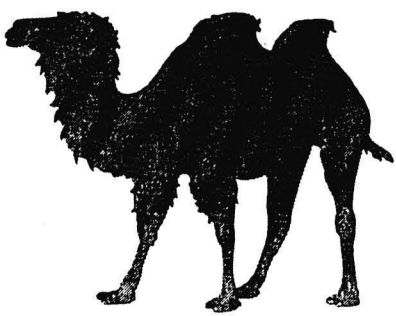

Za astronomických 500 000 dolarů prodal jeden Kuvajťan svou závodní velbloudici jistému zazobanému emírovi ze Spojených arabských emirátů. Leč Muhammad Alí Ahimír obchodu lituje i přes výhodnost transakce. Velbloudice Ifrita (arabsky Ďáblice) mu totiž velice chybí. „Nikdy na ni nezapomenu. *Moc jsem ji miloval a ona mne taky,* " *říká, jen stěží* zadržujíc *do očí se deroucí velké slzy.*

Zemské noviny 29.11.1996

ul

Listujeme denním tiskem:

Pokus o spisovnou moravštinu, nebo snad čeština s příkrasami?

● **Ing. Petr VALENTÍK**, 57 let nezávislý disikandidát, registračně nepřipuštěný estébacko-kryptokomunistickú mafijú k volbám do senátu ve volebním obvodě 80.

Děkuje voličkam aj voličom, kteří sa postavili na odpor proti odstraňovatelom demokracie a odmítli protiústavně diskriminačně a nesvobodně volit, ale ne těm, kteří by vypustili senát z ústavy, aby zákony nebyly dvůstupňové, zkvalitňované a zpřísňované.

1309/OZ

Zemské noviny (Inzerce Morava a Slezsko), 29.11.1996

***

O tom, proč nikdy nerozkvete přesně polovina leknínů, aneb jak i exaktní matematik potřebuje češtinu...

...přinejmenším občas, když si nepíše jenom pro sebe - jako třeba v zadání jednoho příkladu z matematiky (při loňských přijímacích zkouškách na šestileté gymnázium byl skutečně použit).

Zadání vypadá přesně takhle:

Jezero bylo plné nerozkvetlých leknínů. První den rozkvetl 1 leknín, druhý den další 2 lekníny a každý další den rozkvetl dvojnásobný počet leknínů, než ve dni předcházejícím. Desátý den rozkvetly poslední lekníny a jezero bylo plné rozkvetlých leknínů. Který den zářila na jezeře přesně polovina rozkvetlých leknínů?

Prostinkou úvahou lze dospět k závěru, že druhý den rozkvetly na jezeře celkem 3 kytky (1 z prvního dne, 2 ze dne druhého). To jistě není problém. Problém přijde teprve teď, s formulací: *Každý další den rozkvetl dvojnásobný počet leknínů, než ve dni předcházejícím.*

Přehledně tedy:

	rozkvetlo	celkem kvetlo
3. den	4 (2x druhý den)	7 (3 staré + 4 nové)
4. den	8 (2x třetí den)	15 (7 starých + 8 nových)
atd. atd.		

Počet leknínů se den ze dne zhruba zvojnásobí, vždycky jich ale bude lichý počet (exaktní matematik by napsal 2^n-1). Pokud tedy nedojde k zázraku (či nepočítáme-li s možností, že jeden leknín rozkvete napůl), pak bohužel *přesně polovina rozkvetlých leknínů* nebude na jezírku zářit nikdy.

To platí i pro případ, kdy si formulaci *Každý další den rozkvetl dvojnásobný počet leknínů, než ve dni předcházejícím* „dovyložíme" tak, že jí nerozumíme „než rozkvetlo ve dni předcházejícím", ale „než jich bylo ve dni předcházejícím": druhý den byly tři, třetí den rozkvetlo šest, celkem kvetlo devět atd.

Aby byl příklad řešitelný způsobem, jaký je uvedený ve výsledcích (10. den = 2 . 9. den; 9. den = 1/2 10. dne), muselo by zadání znít jinak: totiž že **počet rozkvetlých leknínů se každý den zdvojnásobil** (a to měl zřejmě exaktní matematik na mysli, když do češtiny převáděl své úvahy o n-tém dni a příslušném počtu rozkvetlých leknínů, tj. 2^{n-1}). Při takovém zadání by pak lekníny rozkvétaly v řadě 1, 2, 4, 8 - až k tomu 2^{n-1}.

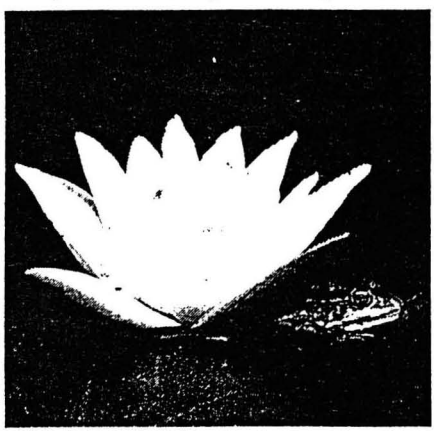

I třináctiletý uchazeč o studium na šestiletém gymnáziu si jistě rád tu a tam počte o jezírcích zářících rozkvetlými lekníny. Nedal by ale u příležitosti přijímacích zkoušek přednost spíše přesnosti vyjádření? A nemá na to vlastně nárok?

oram

Úkol je publikován jako část jednoho z „88 skutečně zadaných testů a zkoušek pro 8-leté i 6-leté studium" v příručce *Přijímací zkoušky na víceletá gymnázia* (ISC, České Budějovice 1997).

Diskuse:

Češi a cizina - čeština a cizinci

Čtyři roky žije v Praze Američan Darren Crown. Česky dobře rozumí: čte české noviny a poslouchá českou televizi. Česky mluví i s kolegy (škoda, že nenapsal, čemu se u nás věnuje) a vadí mu, že prodavačky a úřednictvo s ním neradi mluví česky - raději užívají angličtinu, ačkoliv ji znají jen „na úrovni první lekce" (J. Chloupek).

Velmi otevřeně a s americkou upřímností se v ČDS 3/96 D. Crown nad touto neochotou zamýšlí; sobě i nám klade zajímavé otázky a na některé podle svých zkušeností a pohledu na sebe i na nás odpovídá. Předpokládám, že jeho článek nebyl zveřejněn jen pro informaci, ale i k diskusi, a tak si troufám (podle svých zkušeností a podle svého pohledu na sebe a na svět) k zajímavému tématu „si přisadit".

Klíčová otázka Crownovy úvahy zní, proč tak mnoho Čechů odmítá mluvit s ním česky, ačkoliv sami anglicky mluví a rozumí mizerně. Má pocit, že je to rozdílem mezi angličtinou coby světovým jazykem a malou (regionální) češtinou. Většina Čechů si také prý myslí, že učit se česky je pro cizince ovládajícího angličtinu nesmysl a že naučit se kloudně česky je nemožnost. D. Crown má zčásti pravdu, ale jsou i důvody další.

Tak za prvé, český vrchní a prodavač se snaží mluvit ne-česky s každým hostem a zákazníkem, protože takto mu může účtovat nejméně dvakrát víc než domorodci. (Poněkud lépe v souvislosti s tím chápu potřebu amerického bohemisty Townsenda učit se raději obecné češtině než spisovné.)

Bohatí zahraniční návštěvníci i cizinci pracující u nás v oborech, kde na korunce nezáleží, naopak raději mluví cizím jazykem než česky, protože jim to přináší jiné výhody. Proto se snaží cizím jazykem někdy mluvit i Češi k Čechům; mají pocit, že to zvyšuje jejich prestiž a zdůvodňuje vyšší ceny. A tak se malý český hokynář hned cítí líp, má-li na svém chatrném obchůdku nápis *Second Hand Shop*, a zelenina se nabízí i Čechům radostněji z prodejny označené jako *Ovoce and zelenina*. (Ve Zlíně stejně jako v Praze.) Když jsem však pronesl anglicky větu do telefonní stanice označené jako HELP LINE, slečna na konci drátu zakašlala, řekla „jaja, ajn moment" a zavěsila.

Druhý důvod, proč Češi (Pražané asi zvlášť) rádi mluví s cizinci jejich mateřštinou, si neradi přiznáváme navzájem, natož pak ho sdělujeme cizincům. Česká dávná a mnohokrát prověřená vlastnost je podlézat bohatějším a mocnějším cizincům. (Ukázal na to B. Bolzano a v poslední době to několikrát připomíná F. Daneš.) Servilně jsme se chovali k Němcům, pak k Rusům, a není žádný důvod, abychom se stejně servilně nechovali k Američanům. Jsem přesvědčen, že obsadí-li Česko Číňané nebo Mart'ané, budou je vítat dojemné nápisy a proslovy v jejich jazycích - čím primitivnější, tím dojemnější. A kdo to ví líp než Pražané?

Z. Palková několikrát zdůraznila, že mluví-li cizinec češtinou založenou na obecně české, tzn. hlavně pražské a ještě k tomu implicitní, méně dbalé artikulační bázi, a přidá-li k tomu svou artikulační bázi americkou, mohou mít Češi dojem, že neslyší češtinu. Proto prodavačky i celní úřednice na rakouských hranicích nemusely pochopit, že pan Crown na ně mluví česky.

Na obhajobu Čechů neočekávajících češtinu od cizinců chci uvést ještě jednu okolnost: Přijíždí k nám mnoho cizinců, kteří dobře ovládají češtinu (dokonce i emigrantů vracejících se do vlasti), ale raději česky nemluví, pokud se jim to nehodí. S cizincem se většinou jedná zdvořileji; při dopravní nehodě, kterou u nás cizinec způsobí v alkoholickém opojení, nebo při převážení ukradeného auta se velmi vyplatí česky nerozumět - o tom by mohli dlouze vyprávět celníci a policisté. Sloužil jsem na vojně „za Čepičky" - v padesátých letech - a se mnou válčilo u stejného útvaru hodně chlapců z jižního Slovenska. Nad nepříjemnými rozkazy někteří kroutili hlavami a říkali „nem tudom"; příjemným a prospěšným pokynům však rozuměli dokonale a své zájmy dokázali vyjadřovat velmi uspokojivou slovenštinou.

Pokud jde o mne, rád mluvím s Američanem německy nebo francouzsky, protože mi to poskytuje větší pocit rovnocennosti než hovor v angličtině. Proto si také velmi cením a vážím každého cizince, který je z ušlechtilých důvodů ochoten hovořit se mnou česky, a snažím se mu jeho dobrovolný handicap zmenšit. Rozlišuju ušlechtilé a podezřelé motivy, které vedou cizince k češtině: Ušlechtilá je např. (stále bohudík častější, a zejména u mladých lidí) snaha poznat naši řeč, zemi a její historii, kulturu a všechno ostatní a na základě tohoto poznání nám i účinně pomoci. Méně ušlechtilá je snaha dokonale rozumět česky pro zištné cíle, v politice, ideologii, v byznysu nebo pro špionážní účely.

A když už jsem drsný (pan Crown mi snad odpustí), dodávám ještě, že jsem nezahořel láskou k některým americkým „lektorům", kteří s nahrávkou Rolling Stones na mizerném kazeťáčku nás chtěli snadno, rychle a lacino naučit anglicky. I přes neúspěch se někteří z nich brání návratu domů, protože by jim tam bylo hůř než u nás.

Velmi souhlasím s D. Crownem, že angličtina není snadný jazyk, pokud nám nevadí, že mluvíme špatně. Taková tolerance je vlastní zejména velkým mnohonárodním státům, jako jsou Spojené státy nebo donedávna byl Sovětský svaz. Když jsem na Ukrajině mluvil špatně rusky, usmívali se na mne tuzemci v domnění, že jsem přijel z Moldávie nebo z Lotyšska. V Arménii nebo v Ázerbájdžánu jsem mluvil stejně mizernou ruštinou jako většina domorodců; protože však jsem se od nich lišil svým vzhledem, měli mnozí dojem, že patřím k tamním ruským elitám. Proto velmi dobře chápu pocity Američana nad angličtinou Indů, hispaniků nebo Afričanů.

Je však známa i situace opačná; Francie není žádný regionální stát a francouzština není žádný regionální jazyk, a přesto s nimi mají na americkém kontinentu potíže, hlavně v Kanadě. Potíže pramení z toho, že jinak se na cizí jazyky dívají příslušníci mocných a velkých států expandujících do světa, a jinak příslušníci států a uživatelé národních jazyků, kteří se cítí ohroženi. O takové situaci se u nás začalo uvažovat v souvislosti s přednáškami Paula Garvina (původem Čecha s evropským vzděláním spojeným s mnohaletou americkou i celosvětovou

sociolingvistikou). O jazyku malého národa a o pocitech jazykového ohrožení píší u nás dnes velmi poučně i poutavě např. A. Stich a F. Daneš.

Podstatné však chci říct nakonec: Je skvělé, že se stále víc cizinců zajímá o češtinu a o českou kulturu, techniku i vědu. Díky nim se snáze a rychleji dostáváme do povědomí vyspělého světa. Upřímně závidím mladším generacím Čechů, že se jim otevírá vzdělaný svět a že ho mohou poznávat autenticky z pobytů a studií velmi často a nezištně financovaných ze zahraničí. Před lety jsem záviděl Benátkám, Paříži nebo Římu, kolik mladých cizinců, s ruksáčky na zádech a s bedekrem v ruce, chodí od památky k památce, uznale si je prohlížejí, fotografují a hodnotí. Jsem rád, že jsem se dožil pohledu na to, jak mladí Japonci, Američané, Švédové a Němci dnes takto chodí po Praze, Olomouci a Kroměříži.

Rád bych proto na závěr milému Darrenu Crownovi řekl, že to asi (jako všecko přirozené) chce nějaký čas, abychom se dobře poznali a navzájem pochopili a respektovali. Je skvělé, že se nám otevírá svět, aby nás obohatil; nicméně jsem si jist, že naše malá země a její „malý" jazyk slouží i k obohacení těch velkých.

Jaroslav Bartošek

Co zaujalo švédského stážistu:

O českých a švédských přísloviích

Každé přísloví nese ve zkratce nějaký obsah a ten může být vyjádřen různě. Nabízí se tedy otázka, jaké mohou být shody či rozdíly při vyjadřování obsahů ve švédských a českých přísloviích a proč některá přísloví existují jen v jednom jazyce.

Porovnáním ekvivalentních českých a švédských přísloví je možno rozpoznat čtyři skupiny:

A. Přísloví v obou jazycích totožná (většinou jde o překlady z téhož zdroje)

Oko za oko, zub za zub (*Öga för öga, tand för tand*)

Přítele tajně napomínej, a zjevně chval (*Förmana dina vänner i hemlighet, prisa dem offentligt*)

B. Přísloví totožná s výjimkou nepatrných odchylek

Potmě je každá kočka černá (švédsky *šedá*)

Není růže bez trní (švédsky *bez trnu*)

C. Přísloví, která jsou vyjádřena odlišně, ale podle téhož principu

Lepší vrabec v hrsti, nežli holub na střeše (švédsky *Lepší jeden pták v hrsti, nežli deset v lese*)
Když kočka není doma, myši mají pré (švédsky *Když je kočka pryč, tancují krysy na stole*)

D. Přísloví obsahově totožná, ale motivačně zcela odlišná

Ranní ptáče dál doskáče proti *Ranní doba má zlato v ústech* (*Morgenstund har guld i mund*)

Komentovat budu jen skupiny C. a D., protože jsou nejzajímavější. U skupiny C. zjišťujeme, že přísloví jsou vytvořena podle stejných principů, odrážejících empirické zkušenosti, ale liší se přirovnáními, obrazy. V českém *vrabec - holub* se zdůrazňuje spíše kvalita, ve švédském *jeden pták - deset ptáků* spíše kvantita. Obdobně mezi *myši mají pré* a *krysy tancují na stole* shledáváme rozdíl mezi vyjádřením obecnějším a konkrétnějším. V příkladu, který uvádím pro skupinu D., akcentuje české přísloví *dál doskáče* perspektivu dne, zatímco švédské *má zlato v ústech* zdůrazňuje spokojenost, pohodu, když se probudíme. V polském přísloví *Kdo brzy vstane, tomu Bůh nadělí* (v polštině se ovšem rýmuje *vstaje : daje*) je zdůrazněn jiný efekt. Ve všech příslovích však jde o to, že se má časně vstávat, pokud chceme dosáhnout úspěchu.

Bylo by možné vymyslet ještě skupinu E., tj. přísloví, která jsou charakteristická jen pro jeden jazyk, zemi, areál geografický, zoologický, politický apod. Do švédštiny lze jen obtížně převést přísloví *Nouze naučila Dalibora housti*, protože vzpomínka na Dalibora ve věži a na to, že se ve vězení naučil hrát na housle, je Švédům samozřejmě cizí. Naopak ve středoevropském areálu je málo pochopitelné švédské (skandinávské) přísloví *Vzteklí medvědi bývají škrábnuti*. Proto také v češtině příliš neuspělo z ruské publicistiky přenesené rčení *Udělal mu medvědí službu*. V českých zemích totiž již medvědi nejsou.

Co jsem chtěl svým příspěvkem naznačit? Každý národ má své „historické" povědomí, a tedy i svá přísloví. Ta nejsou vázána na typ jazyka, ale na areál a empirické zkušenosti daného etnika.

Tor Palmqvist

Jak zvýšit úroveň komunikační kompetence mladých komunikantů?

Na položenou otázku se nabízí jednoduchá odpověď: Věnujme větší pozornost mluveným i psaným projevům dětí a mladých lidí a pokusme se sledovat podmínky vznikání mluvených i psaných textů. Vycházíme-li z předpokladu, že výsledky práce ovlivní z velké části pedagogové, zejména učitelé českého jazyka, bude vhodné, aby na prvním místě poznali své vlastní vyjadřovací kvality budoucí učitelé. Ti se pak budou na základě svých odborných znalostí a dovedností snažit o zvyšování úrovně komunikace u svých žáků. Alespoň by to tak mělo být.

Při výcviku a hodnocení mluvených a psaných komunikátů vysokoškolských studentů, budoucích středoškolských učitelů, jsme se snažili zachytit vztah mezi jejich mluveným a psaným vypravováním. Zkoumání se týkala projevů spontánních, neoficiálních, veřejných i soukromých, psaná verze vznikala krátce po projevu mluveném. Mluvený projev byl nahráván na magnetofonový pásek, po ukončení mluvčí vyjádřil stejný obsah psanou formou. Cílem vypravování bylo pobavit, poučit recipienta, rozdělit se s ním o zážitky a zároveň upozornit na svou osobu. Analýzy mluveného textu obsahovaly popis komunikační situace, záměr mluvčího a cíl komunikační události; koherenční vztahy v textu jsme sledovali jako mezipropoziční vztahy, „izotopické" vztahy některých předmětů řeči, vztahy tematické, funkce kompoziční a vztahy presupoziční.

Při poslechu a analýze magnetofonové nahrávky si autoři také všímali zvukové stránky svého projevu, pauz a melodického průběhu; často byli příjemně či nepříjemně udiveni kvalitou svého hlasu, informační hodnotou svého sdělení, jeho výstavbou apod. Analýza mluveného projevu měla studenty vést k identifikaci charakteristických rysů mluvených projevů induktivně, jinou metodou, než jsme zvyklí získávat poznatky ve škole pomocí učebnic a ukázkových příkladů. Popisovali jsme komunikační proces, a to v procesu jeho vzniku, v jeho průběhu a v procesu textové výstavby.

Analýza mluvených textů motivovala studenty k zájmu o mluvenou řeč a k pocitu zodpovědnosti za úroveň vlastního projevu. Předpokladem autoregulace mluvčího je slyšet vlastní řeč, získat dostatek jazykových znalostí i praktických dovedností a přesvědčit se o tom, jak dalece bylo dosaženo cíle, který měl mluvčí na mysli. Produkováním textů, jejich percepcí, recepcí a analýzou lze budoucím učitelům pomoci, aby získali sebedůvěru v různých komunikačních situacích a aby se naučili pomocí řízené sebereflexe kontrolovat svou komunikační kompetenci.

Ukázka mluveného a psaného textu:

I do práce se můžete těšit (někdy)

I) Záznam mluveného textu

@a já jsem| letošní léto nestrávila ani v Americe ani v Řecku ani jinde| v zámoří↑| letos jsem si chtěla přivydělat| něco málo peněz jako každý student↑| a podařilo se mi získat celkem dobře

odboru↓| @vykonávala jsem práci sekretářky↑ | což mi vyhovovalo↑| protože jsem abs absolventkou střední ekonomické školy↑ | a práce zahrnovala všechny činnosti| které jsem už| prováděla na praxi↓| od psaní dopisů↑| zapisování pošty↑ | i vaření kávy↓| práce se mi líbila↑ | ale zpočátku jsem nevěděla kde mi hlava stojí↑ | byly okamžiky| kdy jsem si mohla| vydechnout↑ | ale byly také situace↑| kdy do| kanceláře vrazilo deset neznámých lidí↑ | a všichni chtěli| @vědět kde je ten či onen↑ | přičemž jsem | tato jména slyšela poprvé↓| @takže jsem byla velice ráda↑| když uplynul uplynulo prvních pět dnů mé brigády↑| a nastal víkend↓| jenomže| @víkend| @pro mě nebyl žádný odpočinkový↑| jak se zprvu zdálo↑| večer jsem se dívala na televizní noviny↑ | a pouhá zpráva o tom| že někde vypukl požár↑ | ve mně| @opět vyvolal vzpomínku na kancelář↑ | a na elektronický psací stroj↑ | který se zapojuje do elektriky↓| a @v tu chvíli| mě napadlo↑ | že jsem vlastně šňůru ze zásuvky nevytáhla ↓ | a moje úvahy pokračovaly ↓ | co by se stalo↑| kdyby došlo| @ k explozi↑@a stroj začal hořet ↓| protože jsem si vzpomněla| na radu naší učitelky↑| že stroje se musí na dobu delší než jsou dva dny↑ | třeba právě na víkend↑ | vypínat↓| @byl to pro mě víkend velice mučivý↑| @i když mě rodiče uklidňovali↑ | že| @má stroj určitě pojistku↑ | a že i na enha (Nové huti) jsou hlídky↑ | takže kdyby se něco stalo↑| oni obcházejí kanceláře↓| no nicméně i tak jsem byla ráda↑ | když jsem| @v pondělí vystoupila↑ | a uviděla bílé záclony↑ | tedy žádné ohořelé↑ | a od té doby jsem si už na to dávala pozor↓

Poznámky:
↓ klesavý intonační průběh většinou v koncových úsecích
↑ stoupavý intonační průběh
| pauza
@ hezitační zvuk
požár zdůrazněná slabika

II) Psaný text

Letošní prázdniny jsem nestrávila lenošením u moře, ale naopak jsem se místo utrácení peněz pokusila pár korunek vydělat. Podařilo se mi najít dobře placenou brigádu na Nové huti, a tak jsem celý červenec prožila na právním odboru.

Práce zahrnovala rozmanité úkony, které jsou typické pro práci sekretářky. Psala jsem dopisy, zapisovala poštu, vařila kávu - přesně tak, jak mě to učili na střední ekonomické škole.

Práce nebyla fyzicky náročná, ale nároky na psychiku byly značné. A tak jsem po pěti pracovních dnech plných stresů byla ráda, že nastal víkend. Nebyl však nakonec ani zdaleka odpočinkový.

Několikasekundová zpráva o požáru v některé tropické oblasti - jak jsem zaslechla v televizních novinách - proměnila dva volné dny v permanentní trýzeň. Ve vzpomínkách jsem se neustále vracela k elektronickému psacímu stroji, který jsem v kanceláři denně používala a který jsem na víkend zapomněla vypnout. Jinými slovy jsem zapomněla vytáhnout šňůru ze zásuvky. Mé obavy, co by bylo, kdyby se ve stroji zapálila nějaká jiskra a došlo k požáru, byly mučivé. Nepomáhala ani útěcha rodičů.

Konečně nastalo „vytoužené" pondělí. Můj první pohled při výstupu z autobusu zamířil do jednoho z oken ve čtvrtém patře. S úlevou jsem vydechla. Ze srdce mi spadl obrovský balvan, nicméně i tak tuto příhodu beru jako dobrou zkušenost do budoucna.

Při analýze **mluveného textu** se posluchači věnovali nejdříve tematickým posloupnostem. Za hypertéma považovali výraz „má prázdninová brigáda a problémy s ní spojené". Příběh je vypravován v 1. os. sg. a tomu odpovídají témata v úvodu vypravování. Tematické posloupnosti se nejprve realizují jako průběžné téma, v další části textu jde o tematizaci rématu.

Při obsahové interpretaci textu dospívali studenti ke strukturaci na následující části. *Úvod* (navázání na předcházející mluvený text): dobrá placená prázdninová brigáda - práce sekretářky; *další část vypravování*: spokojenost s prací; *další část příběhu*: situace v kanceláři; *důsledek předcházející situace*: radost z víkendu - víkend je kritický; *zápletka*: nebezpečí požáru; *vyvrcholení zápletky*: psací stroj zůstal zapojen - úvahy o situaci - odůvodnění obav: rada učitelky; *další část příběhu*: rodiče uklidňují dceru; *rozuzlení zápletky*: v kanceláři vše v pořádku.

Studenti si všímali dalších způsobů navazování v textu i mimo text, ke komunikační situaci.

Anaforické navazování: *...do| kanceláře vrazilo deset neznámých lidí↑| a všichni chtěli| @vědět...; ...@já jsem| letošní léto nestrávila ani v Americe ani v Řecku ani jinde| v zámoří↑| letos jsem si chtěla přivydělat| něco málo peněz... .*

Kataforické navazování: *...vědět kde je ten či onen↑| přičemž jsem| tato jména slyšela poprvé↓.* Vlivem komunikační situace (naznačených sociálních rolí) dochází u mluvčí k určité nevyváženosti, která se projevuje při vypravování i ve volbě výrazových prostředků. Mluvčí na jedné straně usiluje o vyjadřování výhradně spisovné a oficiální, jak dokazuje např. užití kategoriálního slovesa ... *vykonávala jsem práci...*, užití syntaktické konstrukce ... *práce zahrnovala všechny činnosti které| jsem už prováděla...*, užití slovních spojení *velice ráda*, *...ve mně opět vyvolal vzpomínku*; v textu se vyskytují přejatá slova *exploze, absolventka*. To vše potvrzuje snahu mluvčí obhájit svou sociální roli - roli budoucí učitelky českého jazyka. Na druhé straně je patrný vliv přátelské komunikační situace, v níž se nahrávání uskutečnilo, jak ukazuje hovorový frazeologismus *jsem nevěděla| kde mi hlava stojí* nebo expresivní vyjádření ... *okamžiky| kdy jsem si mohla| vydechnout, ... do kanceláře vrazilo deset neznámých lidí.*

Projev mluvčí je souvislý, formulační pauzy jsou krátké, mluvčí se vyjadřuje plynule, v některých koncových úsecích textu užívá polokadence.

Syntaktická rovina je charakteristická tím, že jednotlivé výpovědi mluveného projevu jsou rozsáhlé, jde často o volné přiřazování.

Časté jsou výčty:

... @ já jsem| letošní léto nestrávila ani v Americe ani v Řecku ani jinde| v zámoří...; ...od psaní dopisů ↑| zapisování pošty↑ | i vaření kávy↓ |.

Objevuje se syntaktický paralelismus:

... byly okamžiky| kdy jsem si mohla| vydechnout↑| ale byly také situace↑ | kdy do| kanceláře vrazilo deset neznámých lidí↑ |.

Častým vztahem mezi výpovědním je vztah odporovací:

... *práce se mi líbila* ↑ | *ale zpočátku jsem nevěděla* | *kde mi hlava stojí...; byly okamžiky*| *kdy jsem si mohla*| *vydechnout* ↑ | *ale byly také situace* ↑ |...; *a nastal víkend*↓| *jenomže*| *@víkend*| *pro mě nebyl žádný odpočinkový*↑ |... .

Přičleňování s postupným zpřesňováním, typické pro mluvený projev:

... *a podařilo se mi získat celkem dobře placenou*| *placenou brigádu*↑| *na enha*↑| *(Nové huti) na ředitelství*↑| *na právním odboru.*

Vyjádření podmětu osobním zájmenem je zde příznakové, implikuje „na rozdíl od vás", což je dokladem toho, že mluvčí hovoří k přítomným adresátům, snaží se o kontakt a zachování kontextu:

... *@ já jsem*| *letošní léto nestrávila ani v Americe ani v Řecku ani jinde*| *v zámoří.*

Při produkci mluveného textu dochází k opravám: *když uplynul uplynulo prvních pět dnů mé brigády.*

Situační elipsa:

... *když jsem*| *@v pondělí vystoupila* (z autobusu)↑ | *a uviděla bílé záclony*↑| *tedy žádné ohořelé*↑ | *a od té doby jsem si už na to dávala pozor*↓.

Zkratky v mluveném projevu mohou způsobit, že text je pro některé adresáty nesrozumitelný: *podařilo se mi získat celkem dobře placenou*| *placenou brigádu*↑| *na enha*↑|... .

Výplňková slova se vyskytují zřídka: *že jsem vlastně šňůru ze zásuvky nevytáhla...* .

Příslušný **psaný text** imitující text mluvený tvoří pět odstavců. Dějová linie je důsledně zachována, takže obsah mluveného a psaného textu si odpovídá. Ze srovnání textu mluveného a psaného vyplývá známá věc, že psaná verze je sevřenější a hutnější. Tato skutečnost je dána také tím, že psaná verze vznikala v bezprostřední návaznosti na verzi mluvenou a na stylizaci myšlenek měla autorka více času než při vyjadřování myšlenek mluvenou formou. Psaný text má svůj název (*I do práce se můžete těšit (někdy)*), mluvený text je začleněn do kontextu předchozí komunikace.

Smyslem našeho pokusu bylo ukázat na jednu z cest ke zvýšení komunikační kompetence mluvčího pomocí všestranné analýzy textu a na základě srovnání specifik projevů mluvených a psaných.

Emílie Demlová

Literatura

Daneš, F.: *Věta a text.* Praha 1985.
Kořenský, J.: *Komunikace a čeština.* Praha 1992.
Mluvnice češtiny III, Praha 1987.
Müllerová, O.: *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba.* Praha 1994.

Poznámka redakce: Problematikou úrovně vyjadřování budoucích učitelů se z odlišného hlediska zabývá i knížka T. Holasové *Umíte správně mluvit?* Praha, H+H 1992.

Recenze (2):

Písemnosti v našem životě

Psaní dopisů pokládá se obecně za jednu z největších životních nepříjemností, nemluvíme-li o zubních lékařích anebo úřadech první stolice. Nutnost napsati dopis vrhá stín na naši duši a uvádí v temnou hněvivost. Proklínáme svůj bídný úděl, majíce napsati dopis, dobře vědouce, že nikdy nenakupí se tolik překážek jako v tuto chvíli. Jest jisto, že shledáme v kalamáři zaschlý inkoust. Pero je rozskřípané a plné chloupků, které tvoří na papíře šmouhy. Víme, co chceme psáti, jenomže nevíme, jak začíti. Máme počíti dopis frází „Vzhledem k tomu" anebo „Poněvadž"? Hotový dopis roztrháme, protože jsme zjistili, že „poněvadž" se v dopise vyskytuje pětkrát. Počneme znovu. ... Napsavše dopis, hledáme známku. ... Pak nosíme napsaný dopis několik dní v kapse. Zjistivše tuto okolnost, odstoupíme od úmyslu psaní odeslati. - A politujeme se, že jsme si psaním zbytečně ztrpčovali život.

Těmito slovy komentoval Karel Poláček téměř před sedmdesáti lety situaci, do níž se čas od času dostává každý z nás. Leccos je pochopitelně nadsazeno, faktem však zůstává, že když si potřebujeme zjistit různé formální náležitosti, týkající se korespondence, často zaváháme, kam se vlastně obrátit. Tituly s lákavými názvy jako *Tajemník lásky* nebo *Velký všeobecný dopisovatel a domácí sekretář* patří někam do éry našich prababiček; v současné době pak vycházejí především příručky obchodní korespondence.

Nakladatelství Fortuna však loni vydalo publikaci, která mezeru na našem trhu velice vhodně vyplňuje. Knížka Jiřího Krause a Jany Hoffmannové *Písemnosti v našem životě* (Fortuna 1996, 160 s.) je po dlouhé době naší první praktickou stylistikou v pravém slova smyslu.

Najdeme zde poučení o obecných zásadách písemného styku i o formální úpravě písemností, a to jak oficiálních, tak i soukromých. V textu jsou uvedeny i příklady dopisů, které mohou uživateli sloužit jako vzor. Závěrem jsou připojeny krátké ukázky z korespondence našich významných osobností 15. až 20. století - od purkrabího Zdeňka ze Šternberka přes Karla Havlíčka Borovského až k Otovi Pavlovi.

Písemnosti v našem životě lze zhodnotit velice stručně: je to práce spolehlivá, bohatá na faktické informace a srozumitelně napsaná.

Můžeme tedy s trochou fantazie doufat, že nám při psaní dopisů pomůže přiblížit se ideálu, který vídáme na plátnech kin. V úvodu citovaný Karel Poláček tento kontrast mezi psaním dopisů ve skutečném životě a ve filmu vyjádřil takto: *Jak se zdá, není v biografu nic lehčího než napsati dopis. ... Jsme-li hezkou dívkou, tehdy si počínáme takto: Hbitě si povyskočíme a na podpatku se otočíme. Aniž bychom se zvláště zamyslili, uděláme perem jenom tak sem tam, vyplázneme jazyk, olízneme obálku a stiskneme kontakt elektrického zvonku. A naráz zjeví se panská v koketním čepečku, jež udělá pukrle a psaní přijme. Z titulku pak seznáme, že jsme během dvou vteřin napsali obšírný dopis, ve kterém tvrdíme, že obvinění z nevěry je klamné a naše ctnost nadále pevná. Dopis je psán plynnou biografickou řečí a není v něm pětkrát „poněvadž". V biografu si lidstvo ze psaní dopisů nic nedělá. A lid filmový velmi rád píše.* Autor bohužel už nedodává, jak si počínat, pokud náhodou nejsme hezkou dívkou. Ale stejně - není takové filmové psaní dopisů krásná věc?

Michal Křístek

V Litomyšli 28/II 61.

Pane Vojtěchu!

Vy si asi také leckdy myslíte, proč pak asi ta Božena tu babičku nevydává? – Dřív nežli Vám budu psát o Litomyšli, musím se zmínit, jak se mě vedlo než jsem do Litomyšle přišla. Když jsem přijela na večer, nemohl mě Danek hned poznat až jsem promluvila na něho. "Bože panu Němcová vy vypadáte opatně, co pak je?" "Já vám to potom povím pane Danku" – a chtěla tomu vozejkaři – ale on mě nedal a zaplatil mu sám a sluhovi poručil aby věci mojeho nahoru do pokoje a mne vedl dolu do pokoje kde seděla paní i rodina u večeře. Představil mně, podal mně židli k stolu a sluha přinesl mně a musela jsem s nimi večeřet. I pivo pít ovšem – a mě velmi dobře. Mezi večeří představoval mně děti. Má kolem asi 18ti let hezkou, chlapce 10 a 8 a malého – ten malý je churavý a paní také a když druhý jsme spolu mluvily, naříkala si také že má tu krvotok. Kněhvedouciho má Němce ale hodného člověka. Také paní vše mluví německy. Také tam mladý Pole a pečovatelka syna vedoucí Daňkové co se zbláznila. Do otcovské smrti nebylo s ní s ní nic k obtížení dovezli ji tedy do blázince do Prahy. Dcera i syn jsou u otce. Je krajským finančním. Také mě povídal že stará doba na Novém městě hospodu a že

Česky (konečně) trochu jinak

(Hubáčková, Miroslava: *Communiqez en tchèque*. Vlastním nákladem. Praha 1994.)

Ve své učebnici *Communiqez en tchèque* zužitkovala Miroslava Hubáčková, původním zaměřením anglistka (v současnosti působící na katedře jazyků PF UK) své zkušenosti získané během působení na univerzitě v Grenoblu. Vedla tam seminář českého jazyka pro studenty různých filologických oborů. Učební text vznikl utříděním a doplněním materiálů užívaných v tomto semináři. Přes některé své nedostatky a zaměření na poměrně úzkou skupinu francouzsky mluvících studentů zasluhuje tato učebnice zcela nepochybně pozornost učitelů i zahraničních zájemců o náš jazyk. Je to jedna z mála (ne-li jediná) skutečně kvalitní učebnice komunikace v hovorové češtině.

Náplň učebnice tvoří padesát tři krátkých lekcí, z nichž každá má být probrána v průběhu jedné vyučovací jednotky (45 - 60 minut), klíč k cvičením a česko-francouzský slovníček. *Communiquez en tchèque* je určena především začátečníkům, kteří po zvládnutí všech lekcí mohou dosáhnout solidní střední úrovně znalosti češtiny. Domníváme se, že může být s úspěchem používána jako základní učební materiál pro krátkodobé a střednědobé intenzivní jazykové kurzy. V takovém případě ji však bude nutné doplnit vhodnou cvičebnicí. Výuka by měla být vedena lektorem (rodilým mluvčím), který dokáže objasnit typologické rozdíly mezi oběma jazyky. Učebnice není příliš vhodná pro samouky, mj. také proto, že k ní dosud neexistuje jazyková nahrávka. Samostudium je možné, pokud je student dostatečně obeznámen s pravidly výslovnosti a vztahem mezi psaným a mluveným jazykem v češtině a pokud ovládá základní mluvnickou terminologii.

Tematicky je učebnice zaměřena zejména na ústní komunikaci s rodilými mluvčími v každodenních situacích, opomenuty však nejsou ani základy vedení dialogu při obchodním (profesním) jednání a pravidla vytváření elementárních psaných projevů. K hlavním přednostem *Communiquez en tchèque* patří především užívání hovorového jazyka, který slouží jako východisko pro výklad o všech plánech jazyka a jako jazykový materiál pro jednotlivá cvičení. Charakter hovorových promluv je dán také vhodně volenou slovní zásobou (asi 750 slov). Hovorovostí se tu rozhodně nerozumí záměrné včleňování obecněčeského nebo slangového výraziva do procvičovaných promluv. Studenti se tu seznamují s užívanou podobou mluvené spisovné češtiny. (Viz například Lekce 5, seznamování: *Já tě/vás představím. To je Milan/pan Novák.* Srovnej s jinými učebnicemi - *Dovolte, abych vám představil pana Nováka./Seznamte se s panem Novákem.* apod. Za velmi cenné pokládáme též postupné seznamování studentů s eliptičností promluv v češtině, například s užíváním modálního *muset* v typu *musím k doktorovi* atp.)

Kladně je třeba hodnotit i metodickou stránku učebního textu. Gramatický výklad se vždy týká pouze jediného jevu, mnohdy pouze jednoho jeho aspektu. Autorka si dobře uvědomuje, že složitý jev nelze dokonale vyložit a procvičit v jediné krátké lekci, a proto se k určité problematice opakovaně vrací. Jednotlivá konverzační témata jsou probírána a procvičována zároveň s mluvnickými jevy. Způsobu výkladu odpovídají i cvičení zařazená vždy v závěru každé lekce (krátké, jednoduché věty, procvičování jediného jevu).

Za vhodné doplnění výkladu a cvičení považujeme marginální francouzské poznámky, které mají studentovi napomoci rychleji a snáze se orientovat v textu. Domníváme se, že jako kladný

motivační prvek je třeba hodnotit mj. i rozsah lekcí, skutečnost, že student bez větších obtíží zvládne učivo jedné lekce během jedné vyučovací jednotky.

Učebnici lze jistě leccos vytknout: nedostatečný je především rozsah a počet cvičení, což se projeví v početnějších studijních skupinách, nenajdeme tu texty určené ke čtení ani přehledné tabulky gramatických tvarů. Tyto nedostatky by však mohlo snadno odstranit vydání cvičebnice, popř. čítanky. Přesto jde o učební text, který na našem knižním trhu chyběl a který by jistě zasluhoval vydání v anglické, příp. i německé verzi.

Josef Línek

Čeština pro nebohemisty:

Čeština nečeštinářům

Katedra českého jazyka Pedagogické fakulty Ostravské univerzity učinila zajímavý pokus: vstoupila do výuky učitelů-nečeštinářů pro druhý stupeň disciplínou, která bezpochyby do učebního plánu jakéhokoliv učitelského studia patří, ale která v něm z různých důvodů chybí. Disciplína byla nazvána *Čeština pro učitele* a její program byl sestaven tak, aby poskytl základní poučení o problematice mluveného projevu a o jazyku jako hlavním nástroji pedagogické komunikace. Pravopisné dovednosti jsme nechali stranou.

Jedním z našich hlavních záměrů bylo přesvědčit studenty, že účinná pedagogická komunikace nemůže být jen výsledkem spojení kvalitního aranžmá vnějších podmínek, které spoluvytvářejí komunikační situaci, a upřímné snahy učitele, ale že rozhodující bývá míra zvládnutí nástroje komunikace - jazyka.

Plány se podařilo uskutečnit jen částečně: studentům byly nabídnuty přednášky, z organizačních důvodů nemohla být uskutečněna seminární část výuky. O tom, že tento typ disciplíny skutečně vyžaduje navazující seminář, svědčí fakt, že studenti by rádi debatovali o zkušenostech, které se po vyslechnutém výkladu začaly jevit v novém světle.

Posluchače, kteří absolvovali tuto jednosemestrální disciplínu a získali tak přestavu o činitelích, jež se podílejí na úrovni řečové komunikace, jsme požádali o odpověď na jedinou otázku:

Co mělo výrazný vliv na utváření vaší jazykové kompetence?

Otázka byla záměrně formulována jako polouzavřená. Kromě variant odpovědí vyplývajících z přednášené látky jsme očekávali, že studenti volnými výpověďmi základní teoretické údaje doplní. Respondenti odpovídali písemně, mohli zůstat v anonymitě.

Studenti nám poskytli k zamyšlení 123 odpovědí. Okruhy vlivů na jazykové vyjadřování jsme zhruba předpokládali, byla to rodina, škola, přátelé, četba, média. Neočekávané bylo rozložení pozornosti, s jakou se studenti jednotlivým okruhům věnovali: nejvíc rozváděli působení rodiny, zatímco o masově sdělovacích prostředcích se zmiňovali velmi úsporně nebo vůbec ne.

Rodina

Všichni respondenti se shodují na tom, že rozhodující vliv na jejich jazyk a řeč mělo rodinné prostředí. To by samozřejmě nebylo tak překvapující zjištění, kdyby se nejednalo o oblast, kde se v rodinách užívá často nářečí, nikoliv interdialektu, a kde není příliš velkou zvláštností bilingvní (česko-polské nebo česko-slovenské) rodinné prostředí. Odlišnost komunikačních kódů je pak chápána často jako brzda v úsilí o získávání použitelných jazykových dovedností:

Mluvíme nářečím - rodiče, prarodiče, sourozenci, spolužáci na ZŠ mezi sebou. Dělá nám potíže mluvit česky, natož spisovně. VŠ mě nutí myslet v češtině.

Ve školním věku jsem se učila „nový jazyk" - češtinu, neboť doma jsem mluvila jen nářečím (česko-polského smíšeného pruhu - pozn. EH)*...v současné době používám češtinu i v hovoru se spolužáky a zjišťuji, že se neumím dobře vyjadřovat.*

Jindy se jazykově odlišná rodina chápe jako příležitost k získání dovednosti dvojjazyčně komunikovat, popř. s výhodou střídat útvary jazyka uvnitř mateřštiny:

Když se dostanu jinam, myslím si, že svůj jazykový projev...dokážu změnit.

Pocházím sice z česko-polské rodiny, mluvilo se u nás (a mluví) polsky i česky, ale špatný vliv to na mě nemělo.

Objevují se však i jedinci, kteří opouštějí útvar národního jazyka užívaný v soukromí, přestože je jejich „mateřštinou" a přestože jsou jím stále obklopeni:

Ostravský dialekt se mi nelíbí, a tak se ho snažím používat co nejméně, snažím se mluvit spisovně.

Otec byl opakem toho, jak jsem se chtěl vyjadřovat ... z toho důvodu jsem mluvil až přespříliš spisovně při určitých společenských situacích, např. při narozeninách apod.

Vnitřní nesnáze při střídání útvarů národního jazyka vystihuje studentka z Čech. Jak se ve skutečnosti se situací vyrovnala a od čeho svůj projev „očistila", by se patrně ukázalo v tolik postrádaném semináři:

Tento stav (užívání obecné češtiny) byl narušený příchodem na Moravu, kde se do „čecháčkovskýho" vmísil moravský dialekt. Po ročním pobytu jsem byla schopná způsob mluvení očistit (sice částečně) a dál se nenechat ovlivnit (alespoň to tak cítím).

Studenti ze „západu", z Čech, se ocitají v situaci ne nepodobné situaci kolegů z Těšínska:

V dnešní době, kdy studuji v Ostravě, ale pocházím - a bydlím - ve východních Čechách, jsem nucena nepoužívat obecnou češtinu, na kterou jsem zvyklá a kterou se u nás mluví. Škola, kolegové a vůbec prostředí mě nutí užívat spisovné formy jazyka. Což je pro mě celkem přínosem vzhledem k tomu, že bych ... (ji) měla používat při vyučování.

Seminář by měl nepochybně lepší možnost naučit adeptku učitelství mluvit nejen spisovně, ale i kultivovaně: bez klišé (*v dnešní době, kdy; je pro mě přínosem vzhledem k tomu, že*) a bez zeugmat (*pocházím - a bydlím - ve východních Čechách*).

Pocit napětí mezi užívanými útvary národního jazyka (viz výše) však uvádí jen 26 respondentů, tedy asi 20 %. Ostatní se při popisu dominantního vlivu rodiny vůbec o těchto

problémech nezmiňují: vyzdvihují to, že s nimi rodiče často mluvili, četli jim, učili je básničky a písničky. Pouze dva studenti si vzpomněli na zprostředkované působení mluveného slova: *pouštěli mi pohádky na deskách*... Jak účinkuje sebedokonalejší vzor bez přítomnosti citové vazby, to snad ani není třeba dodávat. Velmi často se v charakteristice rodinného prostředí vyskytovaly výpovědi typu:

otec i sestra jsou velmi dobře jazykově vybaveni

nebo:

maminka, přestože pochází ze Slezska, mluví moc pěknou češtinou...

Za výrazy *velmi dobře* a *moc pěknou češtinou* se skrývá samozřejmost faktu, že studentům spisovná podoba mateřského jazyka při mluvení nečiní potíže, slouží ve všech běžných komunikačních situacích a nemají důvod ji opouštět.

Škola

Zmiňují-li se studenti o vlivu školní výuky, nehraje při hodnocení žádnou roli skutečnost, zda učitel byl či nebyl češtinář. Češtináři se spolu s ostatními kolegy ocitají jednou ve skupině chválených, jindy ve skupině kritizovaných. Jednoznačně kladně jsou hodnoceny pouze učitelky elementaristky.

Na svého učitele (výtvarné tvorby) jsem vzhlížel s obdivem a určitě jsem od něho pochytil různé výrazy a fráze.

Má učitelka češtiny na ZŠ mě dosti ovlivnila a můžu říct, že jí za mnohé děkuju.

Na střední škole to byl učitel češtiny, který i přes osobní problémy měl zajímavé hodiny.

Škoda, že autorka následujících řádků neuvedla, která rovina učitelčina projevu vybízela ke karikatuře:

Často jsme napodobovali komunikační projevy některých našich učitelů - zejména učitelky češtiny, která mluvila nadmíru spisovně ... tím se utvářel i můj jazykový projev.

Od základní školy až po gymnázium jsem měl mnoho učitelů českého jazyka, ale nemohu říct, že by mne některý zásadně ovlivnil.

učitel angličtiny „huhlal"

na vysoké škole je to všem jedno, kromě učitelů češtiny

Jako kultivované jsou hodnoceny jazykové projevy různých učitelů bez ohledu na obor. Studenti potvrzovali fakt, že neodpovídá-li forma obsahu či komunikačnímu záměru, působí projev jako disharmonický, i když se formální jazyková dovednost blíží dokonalosti. Mluvním vzorem je tak jedinec, jehož projev je účinný jako celek. V takovém případě se eventuální nedostatky ztrácejí ve stínu oslňujících kladů a zůstanou součástí napodobovaného modelu. Jaký verbální projev měli asi pedagogové, na které takto vzpomínají naši studenti a jejichž vliv si v souvislosti s položenou otázkou uvědomují?

Kolem 15 let (mě ovlivňovali) lidé, kteří měli velký přehled, uměli pohotově reagovat a prosazovat své názory.

Učitel němčiny na gymnáziu ... obdivuhodně zvládal řeč, dodával mi jakýsi impuls - mluv, přemýšlej, musí to jít samo, přímo z tebe, nezastavuj se. Ráda se nechávám ovlivňovat impulzívními, „nabitými", dynamickými lidmi.

Ostatní vlivy

Jako další významné vlivy studenti uvádějí četbu (31 odpovědí), aktivní divadelní či recitační činnost (4 odpovědi), zkušenosti z komunikace ve větší společnosti (přechodný pracovní poměr, péče o děti...). Zdá se, že vliv četby na mluvený jazyk si studenti vůbec neuvědomují, a proto ho neuvádějí. Pouze 11 respondentů se na okraj zmiňuje o tom, že si uvědomují vliv médií. Konstatování ale opatřují znejisťujícími výrazy *jistý, určitý* apod., často připojují hodnotící dodatek:

V současné době můžu říct, že mě ovlivňuje televize a rozhlas, a to jak negativně, tak pozitivně.

Co se týče televize ... mám dojem, že z tohoto zdroje je člověk ovlivnitelný do určitého věku.

V dospívání mě také ovlivnila televize a rádio, kdy jsem se snažil vyjadřovat jako herci v mých oblíbených filmech.

Dříve mě určitě ovlivňovala televize ... ale teď se na ni nedívám, mám dojem, že poklesla jazyková úroveň.

Pouze jeden student sděluje, že mu při rozvíjení jazykových schopností pomáhají publicistické pořady; další dva uvádějí, že je svým projevem zaujali moderátoři Televizních novin TV Nova. Zdálo by se, že charisma osobnosti ve sdělovacích prostředcích nepůsobí v té míře, jak by se dalo očekávat. Rozhlasoví a televizní mluvčí v odpovědích respondentů zůstávají ve stínu těch vzorů, které působí přímo, nezprostředkovaně. Nevelký vliv médií lze patrně přičítat faktu, že naprostá většina studentů je ubytována na kolejích. Těch, jimž volný čas vyplňuje televizní (ale i rozhlasové) vysílání, je naprostá menšina.

Závěry

Rodinná výchova a školní působení je studenty učitelství nebohemisty přijímáno jako samozřejmý a prospěšný tlak na jazykové vyjadřování, s nímž se lze vyrovnávat souhlasem nebo odmítnutím. To je v obou případech pociťováno a kvalifikováno jako přínos a obohacení.

Dobří kamarádi, oblíbení spolužáci, partneři, sociální skupina, jejímž je jedinec členem - to jsou vlivy, kterým je nutno se přizpůsobit. Přizpůsobení je často dočasné a zasáhne jen některé roviny jazykového projevu. Spisovnost v mluveném projevu není ani v takových případech pociťována jako příznaková a pro mládež nepřijatelná.

Ukazuje se, že výklady o úspěšnosti mluveného projevu, se kterými se studenti dříve setkali a kterými jsou silně ovlivněni, podceňují nutnost vnímat komunikační událost jako strukturu a jazyk jako systém. Často se v nich totiž vyzdvihují jen některé složky komunikační situace, ty, které jsou z nějakého pomíjivého důvodu atraktivní.

Analýza studentských odpovědí pomohla alespoň částečně poznat, zda a jak posluchači vnímají a hodnotí jazykové projevy své a svého okolí. Pro pedagogy, kteří se na tvorbě a realizaci učebního programu *Češtiny pro učitele* podíleli, byly odpovědi studentů na zadanou otázku zajímavým a inspirativním podnětem pro budoucnost - ovšem za předpokladu, že disciplína dostane v učebních plánech prostor, jaký jí náleží.

Eva Höflerová

Literatura

Janoušek, J. a kol.: *Metody sociální psychologie.* Praha, SPN 1986.

Krčmová, M.: *Kodifikace výslovnosti a jazyková praxe.* In: *Spisovnost a nespisovnost dnes.* Brno, MU 1996, s.103 - 105.

Čeština na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci znovuzahájila svou činnost ve školním roce 1991/1992 a její první absolventi nastoupili do právní praxe po závěrečných zkouškách s obhajobou diplomové práce v r. 1996. Jde o druhou nejstarší právnickou fakultu v českých zemích, koncepce její práce však vychází nikoli z historie, nýbrž ze současných potřeb naší společnosti v době ekonomické, politické i právní přestavby České republiky.

V této koncepci je na rozdíl od jiných našich právnických fakult zakotvena i výuka českému jazyku, a to v předmětech *Čeština v právu* a *Čeština pro cizince*. První předmět je zaměřen na to, aby si čeští studenti doplnili ty vědomosti, které jim nedala střední škola, zaměřená především na výuku literatury. Na základě pětileté zkušenosti si však dovoluji říci, že i literární výklady vyhasínají v paměti studentů velmi rychle; jazykové poznatky z oblasti současného spisovného jazyka českého jsou pak velmi mlhavé. V druhém předmětu jde o to, dát studentům přicházejícím ze zahraničí základní informace o češtině, neboť se s ní budou setkávat na přednáškách, seminářích a cvičeních, budou v ní komunikovat a psát své seminární a diplomové práce, a eventuálně ji - pokud zůstanou na našem území - budou užívat v právní praxi.

PRÁVNÍ NORMY
České republiky
VÝBĚR

PRÁVNÍ NORMY reagují na potřeby široké laické i právnické veřejnosti a obsahují:
- přetisky nejdůležitějších právních norem ze Sbírky zákonů a věstníků ústředních orgánů, jako jsou Věstník ministerstva zdravotnictví, Věstník ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Věstník ministerstva zemědělství, Zpravodaj Českého statistického úřadu, Finanční zpravodaj ministerstva financí, Cenový věstník ministerstva financí apod.
- vybrané aktuálně připravené platné (úplné) znění zákonů a vyhlášek po jejich novelách
- aktuální přehledy právních norem zveřejněných ve Sbírce zákonů a věstnících ústředních orgánů
- obsahy právních periodik na českém trhu
- odkazy na další předpisy a doplňující literaturu
- krátké autorské komentáře k vybraným právním předpisům
- profily a kontaktní adresy vydavatelů právnické a odborné literatury

PRÁVNÍ NORMY vycházejí
- pravidelně každý týden ve formátu A4 a o rozsahu 32 stran s obálkou
- předplatné je ve čtvrtletních cyklech
- rozesílání předplatitelům je zajištěno až do poštovní schránky

Cena za jeden výtisk 20,- Kč

Redakce:
SEVT, a.s. - obchodní divize
Vodní 17, 150 00 Praha 5 - Smíchov
tel.: 02/ 24510109

SEVT

Objednávky předplatného vyřizuje:
SEVT, a.s. - divize mailing
Pod plynojemem 93, 180 00 Praha 8
tel./fax: 02/ 6831988

Na olomoucké právnické fakultě je několik skupin studentů ze zahraničí. První z nich tvoří studenti, přicházející z neslovanských zemí (Německo, Kanada, ale také Afgánistán, Angola aj.). Tito studenti absolvovali kurzy českého jazyka před příchodem na fakultu, někteří mají základy v českém původu svých rodičů nebo prarodičů. Druhou skupinu představují studenti ze slovanských zemí. Tak studenti z Ukrajiny mají k češtině poměrně blízko a většinou se snaží vyrovnat se s ní v rovině mluvené i psané;

samostatnou a největší skupinu však tvoří studenti ze Slovenské republiky. Je to k nevíře, ale Slováci k nám přicházejí jako cizinci, pokud se ovšem nedostali do kvóty asi osmdesáti šťastných, kteří studují obory, jež se na slovenských vysokých školách nerealizují; k těmto oborům však právo pochopitelně nepatří. Tito studenti platí nemalé školné a stravování i ubytování je pro ně nesrovnatelně dražší. A navíc je při nástupu do 1. ročníku čeká předmět *Čeština pro cizince*. Není to zbytečné, když léta a rádi sledovali pořady české televize? Karol Wolf oprávněně tvrdí, že „česká kultura, a hlavně český jazyk ...pronikají do slovenského prostoru mnohem agresivněji, než je tomu v opačném případě". (MF Dnes, 3. 12. 1996, s. 10) Opírá se přitom o vliv české televize, zvláště soukromé TV Nova, o působení českých komerčních pořadů, českého dabingu, a v neposlední řadě o mimořádné uplatnění českých videokazet na Slovensku. Autor se domnívá, že slovenské děti mají v současnosti mnoho příležitostí ke kontaktu s českým jazykem, zatímco „české děti dnes nemají šanci slyšet slovenštinu".

Jak se k tomuto problému staví studenti Právnické fakulty UP v Olomouci? Poněkud jinak. Zde se toleruje dvojjazyčnost: Vždyť jsme si rozuměli a stále si rozumíme, říkají mnozí z jedné i z druhé strany. Po pěti letech sledování této specifické komunikační situace, mohu říci, že na počátku byla potřeba komunikovat v češtině (až na výjimky) u slovenských studentů poměrně malá. S tím, jak se ztrácí povědomí společného československého státu, si slovenští studenti potřebu zvládnout češtinu uvědomují stále více. Pod vlivem výuky vedené převážně v češtině zřetelně pociťují rozdíly mezi svým mateřským jazykem a odborně zaměřenou češtinou.

Představa mnohých slovenských studentů o velké blízkosti češtiny a slovenštiny se narušuje už během prvních fonetických a pravopisných cvičení, při překládání slovenských právních textů do češtiny i tam, kde studenti zjišťují, že česká slovní zásoba je sice se slovenskou mnohdy shodná, avšak právě v důležitých situacích je terminologie rozdílná a také významy v rámci jednoho základního slova se ne vždy kryjí.

Rozdíly se objevují ve všech jazykových rovinách. Vadná výslovnost souhlásky *ř* není podle mne nejzávažnějším problémem, vždyť i čeští mluvčí mají s artikulací této vibranty (obdobně jako s *r*) různé potíže. Výrazně cize však působí slovenská výslovnost souhlásky *l*. Ve slovenštině totiž existuje *l* palatální, měkké *l* a alveodentální. Většina Slováků však *l* vyslovuje výrazně dentálně.

Ještě závažnější však jsou rozdíly mezi českým a slovenským pravopisem. Psaní *i/y* v příčestí minulém v množném čísle (*ženy boli odsúdené*) je v slovenštině ovšem daleko jednodušší; nečeká češtinu týž vývoj? Největší potíže způsobuje slovenským studentům psaní *s-* a *z-* ve skupině párových souhlásek na začátku slov. Při diktátech narážejí rovněž na pravopis skupin *bě, pě, mě, vě; dě, tě, ně*, který je pro ně obtížný; nedovedou si poradit ani s tím, že v češtině neexistuje zákon rytmického krácení, ani s psaním *ů* a *ú*.

V oblasti morfologie činí potíže skloňování zájmen přivlastňovacích, zvl. zájmena *svůj*, dále tvoření složených tvarů slovesných, zakončení adjektiv přivlastňovacích aj. I když se to na první pohled nezdá, jsou zde rozdíly mezi češtinou a slovenštinou značné.

Samostatnou práci by si zasloužilo srovnání české a slovenské slovní zásoby po významové stránce, ale i co do rozdílnosti pojmenování vůbec. Nejde jen o rozdíl *nemovitost* a *nehnuteľnosť* v právní slovní zásobě, nýbrž i o takové běžné výrazy, jako jsou *kmín - rasca, zázvor - ďumbier, soustruh - točovka, vlak odjíždí - odchádza* a mnoho jiných.

Rozdíly mezi češtinou a slovenštinou se výrazně projevují nikoli v běžné komunikaci, při sledování televize nebo při nezávazných promluvách v českém prostředí, nýbrž tam, kde se oba jazyky dostávají na úroveň komunikace odborné.

Tímto výčtem chyb a nedostatků nechceme našim slovenským studentům ubližovat. Poznal jsem je jako poctivé a snaživé členy akademické obce naší právnické fakulty. Pravda, jsou trochu jiní než studenti domácí a v mnohém odlišní od studentů, kterým jsme si zvykli říkat „zahraniční". Filip Šedivý ve svém příspěvku pro cit. číslo MF Dnes a na cit. straně podává tuto charakteristiku: „Slováci jsou impulsivnější, reagují často s emocemi, a naopak Češi jsou podle mne chladnější nebo, chcete-li, vypočítavější." Jsem Čech, ale nejsem vypočítavý a mám své slovenské studenty rád.

František Hladiš

* * *

Čím trpěl strýček Čásek?!

Strýček Čásek, jinak Jakub Stavěl, je ústřední postavou povídek Františka Zgody, alias Karla Křena (1861-1907), jednoho z autorů v současné době již téměř zapomenuté hanácky psané regionální literatury. Ve svých *Literárních toulkách Moravou* (s. 136) Vladimír Kovářík píše: „Vymyslel si (F. Zgoda - K. Křen, pozn. MH) postavu sedláka Jakuba Stavěla z Duban, vesnického filozofa či spíše mudrlanta a nespokojence." Jde ovšem o nedorozumění. Z článku L. Tvrzníka (*Prostějovský týden*, 6. 1. 1993, s. 5) se totiž dovídáme, že jde o postavu skutečnou. Čteme tam: „...jsem vnuk legendárního strýčka Čáska a syn jeho dcery Anny, rozené Stavělové z Duban, která prožila své dětství a mladá léta v bezprostřední blízkosti pátera Zgody-Křena."

Dnešnímu případnému čtenáři je text Křenových povídek („kukátek") již dosti vzdálený obsahově i jazykově. Jedno z kukátek má název *Jak léčil strýček Čásek influencu* (*Strýčkové z Moravy*. Opava 1985). Čtenář pátrající po významu posledního slova dospěje k nominativu *influenca* (jako hanácky *krabica, kytica*), ale ve slovnících najde slovo *influence* 'vliv, působení'. Tento význam se však do textu povídky nehodí, srov.:

„Ženo, Marja Josef, je zle, už je influenca tade!"
„Ale di a neblázni!"
„Hlava ti mně bolí, jak be mně do ní vrtal. V křížo mám lópání, v hobě jak v pece a žalódek mně div nepokne!"

V dnešní medicinské terminologii (*Lexicon medicum*. Praha 1988) existují pro onemocnění se zmíněnými příznaky dva synonymní výrazy, a to *influenza* a *grippa*.

První z nich, *influenza*, má stejně jako *influence* svůj původ v latině (*in-fluo*, tj. vloudit se, vplynout) a odtud je třeba v angličtině *influenza*, zkráceně *flu*. *Grippa* je slovanského původu, souvisí s onomatopoickým *chroptěním, chřípotem, hřápotem, chraptěním* apod. Přes němčinu, francouzštinu se toto slovo dostalo zpět do polštiny (*grypa*), ruštiny (*grip*). Rozšíření názvu se slovanským základem bylo patrně vyvoláno epidemiemi, které od 15. stol. zasahovaly střední Evropu a obvykle přicházely z Orientu přes Rusko.

Na okraj poznamenávám, že v Jungmannově Česko-německém slovníku (a podobně již v Klaretově slovníku ze 14. století) čteme *chřípenina* - anhelicon. (Zde můžeme tušit základ pro slovo angína.) Lexikograf Franta Šumavský nabízí ve svém slovníku (1844) pro zánět v hrdle novotvar *slinohoř*, zatímco *influens* je mu 'vlévání, působení'.

V osudech pojmenování zmíněného onemocnění zjišťujeme dva zdroje motivovanosti: způsob šíření (influence) a symptomatické projevy (srov. stč. *chřípěti*). Strýček Čásek patrně onemocněl při epidemii, která se k nám rozšířila v roce 1890 z Německa. Srov. text povídky: *Jednou v zimě přišel udýchaný: „Ženo, bode zle! Ledi bodó mřiť jak v Prajze* (v Prajzích, v Prusích - pozn. MH)".

V nářečích a starých slovnících najdeme ještě jedno slovo, a to *skřipka*, se záměnou náslovné hláskové skupiny (stejně jako *chřupan - křupan, chřípí*) a s další motivací: kdo je napaden virovým onemocněním, je skřípnutý.

Dějiny slov jsou záhadné.

Marie Hádková

Rodná jména v lidových písních

-Adam 1

-(Antonín)
Toneček 1

-Cyril 1
Cyria 1
Cyrijko 1

-(Florián)
Frolo 1

-(František)
Franta 2

-(Filip)
Filipek 1

-Goliáš 1

-(Ignác)
Nácek 1

-Jakub 1
Kubik 1
Kuba 2

-Jan 2
Jano 7
Janek 10
Janko 4
Janíček 7
Janiček 2
Janošek 7
Janoško 1
Jeníček 18
Honza 1
Hondza 4
Honzíček 11
Hondzíček 8

V poslední době se diskutuje o rozdílech ve vyjadřování mužů a žen. Při zpracovávání diplomové práce o vlastních jménech v lidových písních jsem si povšimla, že existují také rozdíly v tvoření a užívání mužských a ženských rodných jmen. Měla jsem dojem, že ženská hypokoristika jsou v písních jakoby častější než hypokoristika mužská.

K rozboru jsem užila oba díly *Českého zpěvníku* Karla Plicky. I když hlavním měřítkem pro výběr lidových písní do tohoto zpěvníku byla - jak autor uvádí - především jejich hodnota hudební, velká pozornost byla věnována i složce textové. Přitom jde o výběr poměrně široký a všestranný, a to jak po stránce tematické (jsou zde zastoupeny nejen písně milostné, ale i taneční, pracovní, balady aj.), tak regionální (písně české, moravské a slezské, včetně všech charakteristických regionů).

V tisíci lidových písní, které sbírka obsahuje, se vyskytlo celkem 233 dokladů na rodná jména, a to 136 na jména mužská a 97 na ženská. Mužská jména jsou tedy v lidových písních frekventovanější (58,4 %). Zajímavé je, že výrazně převažují podoby hypokoristické (219 dokladů, tj. 94,0 %). Přitom mužských hypokoristik je z celkového počtu 136 mužských rodných jmen 125 (tj. 91,9 %), ženských (z celkového počtu 97 jmen) 94 (tj. 96,9 %); mužských hypokoristik je tedy opět více, ale z pohledu procentuálního zastoupení mírně převažují hypokoristika ženská.

Nejvýrazněji se však převaha ženských hypokoristik projeví, vezmeme-li v úvahu hypokoristika ve vztahu k příslušným podobám základním. V písních se vyskytuje 38 hypokoristických forem mužských a 39 ženských (tedy přibližně stejně), ale mužská hypokoristika jsou utvořena od 22 jmen základních (na jedno základní jméno připadá tedy 1,7 % jmen odvozených), kdežto ženská jen od 9 jmen (tj. 4,3 %).

Počáteční dojem se tedy tímto rozborem zpřesnil. Ostatně sami dobře víme, že ženy, jako něžná stvoření, jsou v lidových písních zpravidla pokládány za někoho, ke

-Anna 1
Anka 1
Anča 1
Anička 4
Ančka 1
Ančička 8
Andulka 14
Andulička 6
Andulinka 3
Hančica 1
Hančička 5
Handulka 1
Handulička 1
Handulinka 1
Nanynka 9

-(Frydolína)
Fridolínka 1

-Hana 1
Hanka 1
Hanička 1

-(Juliána)
Uliána 1
Uliánka 1

-(Kateřina)
Katerina 2
Kateřinka 1
Káča 2
Kačenka 3
Kačenička 1

-(Jiří)
Jura 3
Juříček 1
Jiříček 1

-Josef 1
Ozef 1
Jozéfek 1
Pepíček 10

-Martin 2
Martinek 3

komu je třeba vzhlížet s láskou, s porozuměním a s citem. Dokládají to i četné hypokoristické podoby ženských rodných jmen, např. *Andulka, Hančička, Zuzička, Andulinka, Maryjánka, Mandička* (podrobně je to zřejmé z výčtu dokladů v postranních sloupcích). Jen u jména *Anna* je doloženo 14 různých hypokoristických podob: *Anka, Anča, Anička, Ančka, Ančička, Andulka, Anduličkа, Andulinka, Hančica, Hančička, Handulka, Handulinka, Handulička, Nanynka.* Většina podob je meliorativních, pejorativní podoby se neobjevují. I hypokoristické podoby *Anča* a *Káča* jsou, jak vyplývá z kontextu, míněny kladně. Hanlivé podoby (*Ančisko, Tomašisko*), a to tedy ani podoby mužské, v lidových písních Plickovy sbírky nenajdeme.

S výjimkou rodného jména *Jan* (s 12 hypokoristickými podobami) nejsou mužská hypokoristika tak častá a

-(Magdalena)
Majolenka 1
Majdalena 1
Majdalénka 1

25. ANIČKO, DZĚVEČKO

Slezská z Petrovic
Sušil, 387 (538)

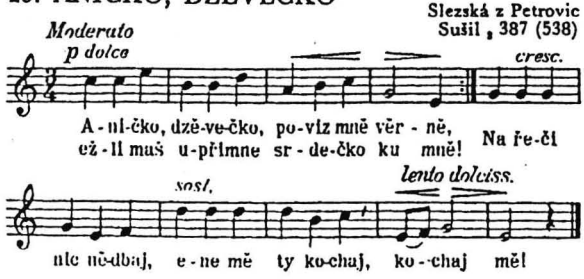

Aničko, dzěvečko, poviz mně věrně,
ežli maš upřimne srdečko ku mně!
Na řeči nic nědbaj,
ene mě ty kochaj,
kochaj mě!

Ežli ci zbranujum rodiče tvoji,
že se me bohactvi něsrovna s tvojim,
spravže mi to, Bože,
že to všecko može
dostać se.

Budzěme se modlić k panně Marii,
jak ve dne tak v noci a v každu chvili,
by ona zvolila,
ta panna Maria,
dostać cě.

-*Matěj 2*

-*(Matouš)*
Matóš 1

-*(Mikuláš)*
Mikeš 1

-*Ondřej 2*
Ondráš 1
Vondráš 1

-*Pavel 2*
Pavelenko 1

-*Petr 1*

-*(Tadeáš)*
Tadyáš 1

-*(Václav)*
Vašek 1

-*(Vavřinec)*
Vávra 1
Vavřeneček 1

-*(Vít)*
Vitoušek 1

vyskytují se obvykle v podobách neutrálních (*Franta, Kuba, Nácek, Jura, Mikeš, Ondráš*). Meliorativních podob je poměrně méně, např. *Janeček, Honzíček, Filipek, Jiříček, Martinek, Pavelenko.*

V lidových písních se užívají především jména původu hebrejského (*Adam, Jakub, Josef, Matěj, Matouš, Tadeáš, Jan, Anna, Hana, Zuzana, Magdalena, Marie*), latinského (*Antonín, Florián, Ignác, Martin, Pavel, Vít, Juliana*) a také řeckého (*Cyril, Filip, Jiří, Ondřej, Petr, Kateřina, Tereza*). Výjimečně se objevují jména původu italského (*František*), germánského (*Fridolína*) a slovanského (*Václav*). Je zřejmé, že ve frekventovaných skupinách jsou zastoupena jména ženská i mužská a že tedy z hlediska jejich původu rozdíly ve jménech nejsou.

Pokud jde o způsob tvoření, můžeme uvést, že hypokoristické podoby ženských jmen se nejčastěji tvoří odvozováním, a to od zkrácené podoby rodného jména jednosložkovým až čtyřsložkovým sufixem (např. *Anča, Anka, Manda, Marijána, Andulinka, Mandička*). Mužská hypokoristika se takto tvoří v daleko menší míře (např. *Antoš, Vašek, Vavřeneček*); častěji jsou odvozena od základní (tj. nezkrácené) podoby rodného jména jednosložkovým a dvousložkovým sufixem (např. *Jano, Janek, Janík, Martinek, Janíček, Pavelenko, Vitoušek*). Ženské hypokoristické podoby se takto zpravidla netvoří. Nejfrekventovanějšími sufixy jsou u mužských jmen *-íček, -ek, -eček,* u ženských *-ka, -ička, -inka.*

Nakonec se potěšte jednou z nejkrásnějších písní z našeho kraje. Opěvuje Aničku. A chcete-li si prohlédnout všechna rodná jména doložená v Plickově *Českém zpěvníku*, najdete je v postranních sloupcích (hypokoristické podoby jsou zařazeny abecedně pod příslušné podoby základní; číslice udává počet dokladů).

Marcela Suchánková

-*(Marie)*
Mařena 1
Mařenka 1
Maryška 1
Marijánka 1
Marjánka 8
Maryjanka 2
Manda 2
Mandička 1
Manka 1

-*Tereza 1*
Terezka 1

-*(Zuzana)*
Zuzka 1
Zuzička 1

Slovesa pohybu v slangových frazeologismech

Frazeologismy, zejména verbální, jsou bezesporu stále využívanou a rozvíjenou součástí slovní zásoby našeho jazyka, frazeologizace (tvoření názvů víceslovních) je jedním ze stále produktivních onomaziologických postupů. O četnosti frazeologismů se lze přesvědčit nejen v exemplifikaci jednotlivých hesel výkladových slovníků, ale i ve frazeologických slovnících, nejdůkladněji ve *Slovníku české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné* (1988, 1994). Frazémem rozumíme „frazeologickou jednotku (druh lexému) jazykové roviny s obsahově sémantickou stránkou a zároveň syntagma prvků, z nichž jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zároveň zavřeného paradigmatu"[1].

Uvádíme-li dále některé slangové frazémy, pak jde o případy, které ve shodě s prací citovanou v pozn. 1 můžeme hodnotit jako profesionální. Toto hodnocení je v souladu s podrobnější charakteristikou J. Machače[2], který demonstruje frazeologismy příklady ze sportovního slangu a diferencuje je ve vztahu ke spisovnému jazyku jako

a) proniklé do spisovného jazyka - do hovorové frazeologie (*zahrát do autu, mít zelenou*)
b) využívané v přeneseném významu v publicistice (*dát si laťku vysoko, mít zelenou*)
c) využívané ve sportovní publicistice (*spálit šanci, nasadit trhák*)
d) pronikající do odborného vyjadřování (*jezdit na háčku, nasadit bodyček*)
e) slangové výrazy omezené jen na sportovní prostředí (*vymést pavučinku, jet v háku*).

Autor zároveň poukazuje na expresivní charakter frazeologismů a na hromadění synonymních prostředků jakožto projev jazykové hravosti.

I ve slanzích platí, že mnohem častější jsou frazeologismy verbální než nominální; z verbálních pak jsou nejčastější ty, které mají v roli klíčového slova sloveso „základní sémantické důležitosti", s velkým slovním rozsahem. K nim bezesporu patří i slovesa pohybu *házet, houpat, chodit, chytat, chytit, jet, jezdit, jít, šlapat, šlápnout, tahat, táhnout.* To lze doložit dosavadními pracemi shrnujícími výrazivo různých slangů, kde jsou uvedená slovesa klíčovými slovy slangových frazeologismů. Naše uvedené lexikografické doklady citujeme podle *Malého slovníku českých slangů*[3] a zároveň pro srovnání uvádíme počet frazeologismů „neslangových", jež jsou uvedeny

[1] Filipec, J. - *Čermák, F.: Česká lexikologie.* Academia 1985, s. 237
[2] Machač, J.: *Frazeologismy slangové a vulgární.* Naše řeč, 62, 1969, s. 7n.
[3] Hubáček, J.: *Malý slovník českých slangů.* Profil 1988

v současných výkladových slovnících, a to ve *Slovníku spisovného jazyka českého* (A) a ve *Slovníku spisovné češtiny* (B). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné* námi uváděné doklady neobsahuje: „Slangové a argotické frazémy jsou zastoupeny jen okrajově, pokud mají i obecná, sociální a nespecifická užití" (s. 16).

házet: *h. kozla* - sport. (jezdec.) kozlovat (o koni, který provádí řadu nepřirozených skoků předníma i zadníma nohama současně a značně vyklenuje hřbet), *h. semafóry* - hud. expr. (o dirigentovi) dělat nápadně výrazná gesta; A 11, B 6

houpat: *h. tondu, h. vaška* - žel. expr. pracovat s krompáčem, podbíjet pražce; A 0, B 0

chodit: *ch. kolem divadla* - div. nehrát, nedostávat role, *ch. na posluchy* - mysl. pátrat po tetřevovi sluchem, *ch. na švenc* - stud. zanik. chodit za školu, neúčastnit se vyučování; A 14, B 1

chytat: *ch. bronz* - stud. opalovat se, *ch. na bič* - ryb. chytat na šňůru přivázanou na špici prutu (bez navijáku), *ch. na dírkách* - ryb. chytat otvory prosekanými v ledu, *ch. na třepačku* - ryb. chytat na hmyz nastražený na hladině; A 2, B 2

chytit: *ch. bubeníka* - sport. nezvládnout řízení bobu, který putuje od stěny ke stěně koryta, *ch. klandr* - sport. (jezdec.) zaujmout výhodnou pozici těsně u bariéry, *ch. raka* - interslang. onemocnět rakovinou, sport. zavadit při veslování o vodu v opačném směru (též *vzít raka*), *ch. šmíra* - sport. (motor.) dostat nechtěný smyk, *ch. špicara* - sport. zachytit brankovou tyč špičkou lyže (při slalomu), *ch. vítr* - mysl. (o zvěři) čichem rozpoznat blížící se nebezpečí, *ch. vodu* - žel. zanik. strhnout vodu z přeplněného kotle lokomotivy do válců, *ch. žiletky* - sport. (cykl.) mít pocit sevření hrdla v důsledku přílišného fyzického vypětí; A 2, B 4

jet: *j. do díry* - měst. dopr. jet jako první po dlouhém časovém intervalu od průjezdu vlaku předcházejícího, *j. do hudby* - sport. (krasobrusl.) jezdit v dobrém souladu s hudbou, *j. do křivýho (rovnýho)* - žel. posunovat do odbočky (po přímé koleji), *j. domů* - měst. dopr. jet do vozovny (garáže) při ukončení služby nebo při poruše, *j. jedna nula* - žel. (o vlaku) jet pouze s vlakvedoucím, *j. mašinově* - žel. viz *j. strojově*, *j. lehký převod* - sport. (cykl.) použít převodu, v němž je malý rozdíl mezi počty zubů na zadním a předním převodovém kole, *j. na forhauze* - žel. zanik. zajišťovat jízdu na prvním voze při sunutí soupravy, *j. na kliku* - žel. jet pouze s ruční brzdou (bez zapojení brzdy tlakové), *j. na kufru* - měst. dopr. jet v těsném závěsu za jinou tramvají n. autobusem, též *koukat do vlečňáku*, sport. jet za někým v těsném závěsu, *j. na odhlášky* - měst. dopr. jet s vlakem metra s vyloučením zabezpečovacího zařízení (podle zvláštního provozního režimu s telefonním dorozumíváním), *j. naokolo* - žel. odstavit vozy za námezník, *j. na parádu* - měst. dopr. jet s tramvají nejvyšší rychlostí, *j. na rám* - měst. dopr. jet do mycího rámu ve vozovně, *j. na teplou vodu* - žel. zanik. jet s parní lokomotivou při nedostatečném tlaku páry, *j. na volenou* - měst. dopr. jet s autobusem s ručně stavěnými převodovými stupni, *j. na vyhozenou* - měst. dopr. jet s nezařazeným převodovým stupněm, *j. nocovku* - stud. studovat celou noc, *j. nula nula* - žel. (o vlaku) jet bez vlakové čety, *j. po saních*, *j. smykem* - žel. jet se zabrzděnými koly (která se neotáčejí), též *dělat bačkory*, *j. skrz* - žel. projet stanicí bez zastavení, *j. strojově* - žel. konat jízdu jako strojový vlak (bez vlakové soupravy), též *j. mašinově*, *j. tendrem* - žel. zanik. jet s parní lokomotivou v traťové službě na zpětný chod, *j. u regulátoru* - žel. řídit lokomotivu (v situaci, kdy jsou na lokomotivě dva strojvedoucí), *j. v háku* - sport. jet v těsném závěsu, *j. v odlepu* - sport. (cykl.) pokračovat v jízdě po ztrátě kontaktu se soupeřem nebo se skupinou, *j. v tabáku* - sport. (cykl.) jet na konci pelotonu (bez ambicí na umístění), *j. těžký převod* - sport. (cykl.) použít převodu,

v němž je velký rozdíl mezi počty zubů na předním a zadním převodovém kole; A 2, B 2

jezdit: *j. debla* - sport. jezdit ve dvojici (např. ve dvojmístném kajaku), *j. letmo* - žel. jezdit nepravidelně, mimo turnus, *j. na lano* - tramp. jezdit načerno, *j. na ruku* - žel. jezdit podle ručně dávaných nebo ručně obsluhovaných návěstí, *j. odklony* - žel. vozit vlaky po jiné trati, *j. singla* - sport. jezdit v kajaku pro jednoho, *j. slalomem* - žel. projíždět nádraží po vedlejších kolejích, *j. v revizi* - žel. pracovat jako průvodčí osobních vlaků; A 1, B 1

jít: *j. do finiše* - interslang. dostat se do závěrečného stadia nějaké činnosti, *j. domů* - sport. (jezdec.) finišovat, běžet do cíle, *j. do plných* - sport. útočit proti soustředěné obraně protivníka, *j. do ruky* - sport. (jezdec.) půlovat (jít rychleji, než si přeje jezdec, což se projevuje silným tlakem a nárazy na udidlo, které jezdec špatně zvládá), *j. hlava hlava* - sport. (jezdec.) běžet vedle sebe, *j. na budku* - sport. havarovat, převrátit bob, *j. na hyenu* - stud. jít s cizím použitým talířem pro přídavek jídla, *j. na posilu* - žel. být určen jako strojvedoucí přidané motorové nebo elektrické soupravy, *j. po pleci* - sport. (jezdec.) (o koni) nereagovat na pobídky a cválat stále vpřed, *j. pro vodu* - sport. udělat záběr při pádlování nebo veslování, *j. přes koně* - sport. (jezdec.) předbíhat v cílové rovince hlavní pole koní, *j. v koních* - sport. (jezdec.) (v dostihu) cválat ve skupině koní, *j. za katr* - sport. (hokej.) jít na trestnou lavici; A 28, B 18

šlapat: *š. zelí* - sport. (box) pohybovat se s posledními silami; A 1, B 6

šlápnout: *š. na písek* - měst. dopr. použít nožní sypač písku (u starých motorových vozů); A 1, B 1

tahat: *t. z boudy* - div. neumět roli a čekat, co řekne nápověda, *t. žebro* - žel. být strojvedoucím parní lokomotivy; A 7, B 3

táhnout: *t. špici* - sport. (cykl.) jet v pelotonu ve vedoucí pozici; A 7, B 3

Jaroslav Hubáček

* * *

Prostovlasý

Někteří televizní sportovní komentátoři si ve snaze o oživení reportáže - ne bez jisté poťouchlosti, ale většinou v mezích vkusu - všímají vzhledové atypičnosti aktérů: podsaditosti, extrémní výšky, vlasatosti či naopak plešatosti. V poslední době se při televizním fotbale párkrát objevil přívlastek *prostovlasý*. Pokud v tu chvíli právě nebudeme sledovat obraz, asi z toho příliš moudří nebudeme. Že fotbalisté běhají po trávníku *prostovlasí*, je přece samozřejmé. Při pohledu na obrazovku však zjistíme, že komentátor tímto přívlastkem počastoval fotbalistu s velmi skoupým porostem na hlavě. Došlo tu tedy k žertovnému přehodnocení slovotvorné motivace: 'mající prosté (=volné, nezakryté) vlasy' - 'prostý (=zbavený) vlasů'; umožňuje to i značná polysémie slova *prostý* (srov. i *prostoduchý*, kde však při podobném přehodnocení k výrazné změně významu nedojde). I když bychom za normálních okolností takovýto svévolný posun významu nevítali, televizní sportovní publicistika ho snese. Právě proto, že záběr kamery napoví, jak je to s tou 'prostovlasostí' míněno.

rej

Prostovlasý a holohlavý

V předcházejícím příspěvku jsme se dověděli, že se slovem *prostovlasý* televizní komentátoři občas žertují. O 'holohlavém (plešatém)' fotbalistovi někdy řeknou, že je *prostovlasý*. Ale co kdyby to řekli obráceně? Kdyby totiž o 'prostovlasém' fotbalistovi řekli, že je *holohlavý*? Chápali byste to také jako žert?

Když se podíváme do *Slovníku spisovného jazyka českého*, zjistíme, že slovo *holohlavý* má dva významy: označuje nejen člověka, který má hlavu holou, lysou, který je plešatý, ale také člověka prostovlasého, toho, který má hlavu nepokrytou, který nemá na hlavě klobouk, šátek nebo čepici. Mnohé asi překvapí, že i druhý význam je považován za spisovný. Teprve novější *Slovník spisovné češtiny* druhý význam vypouští; ve významu 'prostovlasý' je tedy slovo *holohlavý* nespisovné. Uveďme ještě, že v obou významech je toto slovo doloženo také v slovníku Jungmannově.

Kdyby chtěl sportovní komentátor žertovat dále, mohl by také říct, že „ten *holohlavý* fotbalista je *vlasatý*". Zní to jistě paradoxně. Protože však význam obou přídavných jmen může být stejný, říkal by vlastně totéž. Slovo *vlasatý* může totiž vedle svého prvního významu 'mající hodně vlasů, porostlý vlasy' označovat i člověka 'prostovlasého'. Tento druhý význam slova *vlasatý* se už dnes hodnotí jako hovorový.

Avšak i slovo *prostovlasý*, které má dnes pro nás jednoznačný význam 'mající prosté, nepokryté vlasy', mělo dříve význam jiný. Jestliže opět nahlédneme do Jungmannova slovníku, zjistíme, že slovo *prostovlasý* mělo význam 'vlasy rozpletené mající', jak o tom krásně svědčí doklad z Veleslavína: *prostovlasé vlasy*.

Je tedy zřejmé, že dnešní význam 'prostovlasý' je poměrně mladý, a poznali jsme také, že i spisovná čeština měla pro něj několik ekvivalentů. Z nich dnes zůstalo jen *prostovlasý* a hovorové *vlasatý*. V nářeční vrstvě je však řada těchto ekvivalentů bohatší a areály těchto ekvivalentů jsou poměrně výrazně zeměpisně vymezeny. Je to zřejmé z mapy 39 v 1. svazku *Českého jazykového atlasu*. Dovídáme se zde, že výraz *prostovlasý*, shodný se spisovným jazykem, se v nářečích a v běžné mluvě užívá jen v jihozápadní polovině Čech, kdežto výrazy *holohlavý* a *vlasatý* jsou příznačné pro jiná území: *holohlavý* říkají na severovýchodním okraji Čech, *vlasatý* na celé jejich severovýchodní polovině a na přilehlé západní polovině Moravy. Východní polovinu Moravy a Slezsko pak charakterizuje opisné spojení *s holou hlavou* a výraz *střapatý* (v oblasti východomoravské), který jinak znamená 'rozcuchaný'.

Ve zmenšeném měřítku zde tuto mapu přetiskujeme, abyste si mohli na tomto příkladu ověřit, jestli váš vlastní úzus ještě odpovídá mluvě „vašeho" regionu.

jč

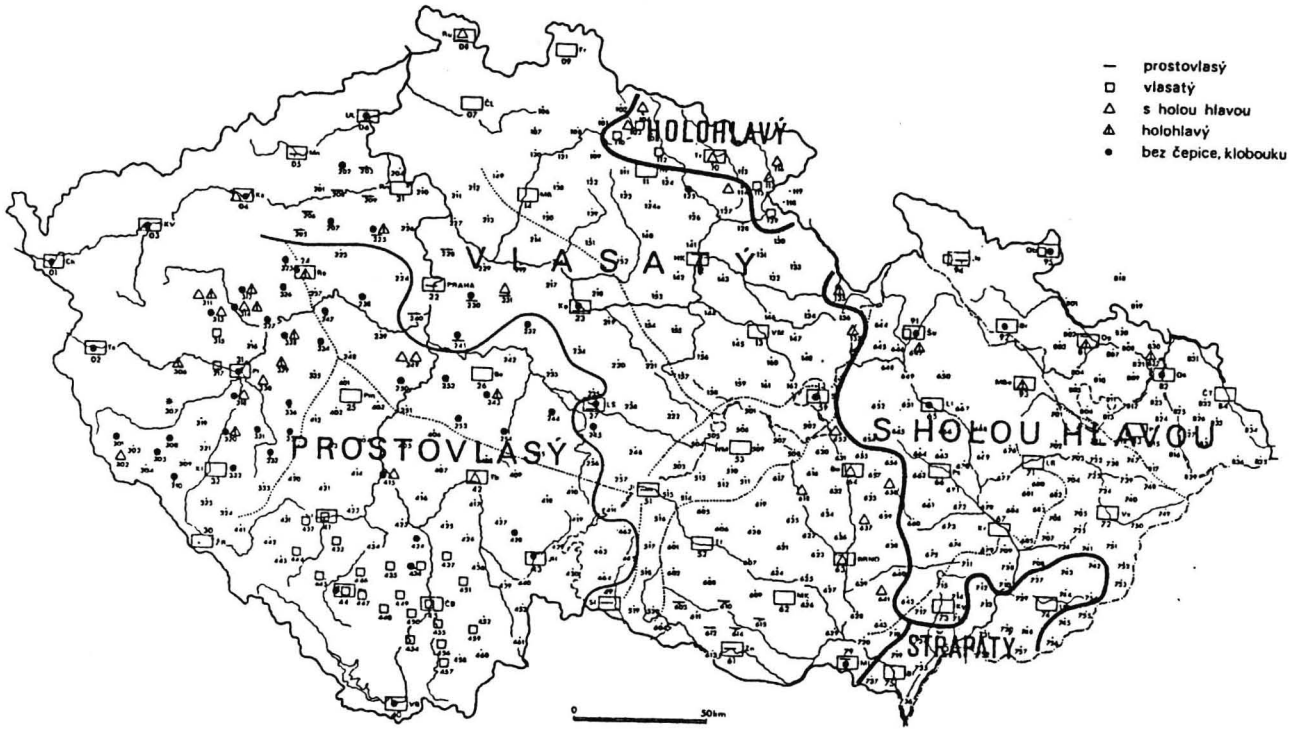
prostovlasý
vlasatý
s holou hlavou
holohlavý
bez čepice, klobouku
HOLOHLAVÝ
VLASATÝ
PROSTOVLASÝ
S HOLOU HLAVOU
STRAPATÝ
0
50km

Zbavme se předsudků:

Je polština „jazykem šišlavým"?

Patříte-li mezi ty, kteří si myslí, že učit se polsky je zcela zbytečné, neboť si přece rozumíme, pak se vás pokusím v následujících řádcích vyvést z omylu. Náležíte-li k opačné skupině, pak snad zde naleznete něco nového, o čem jste ještě neměli ani ponětí.

Mnozí Češi hodnotí polský jazyk jako jakýsi druh „šišlavého jazyka". Ani Poláci nehodnotí český jazyk příliš kladně. Nejčastěji o něm mluví jako o jazyku pro malé děti.

Pokusme se blíže podívat na onen problém „šišlání". Takže jak je tomu s výslovností některých grafémů? První nesnáze způsobuje velké množství sykavek, jejichž kvalitativní rozdíly Čech většinou neslyší. Místo dvojic *s-š, z-ž, c-č,* vlastních češtině, se v polském jazyce vyskytují trojice *s-sz-ś /si [s-š-ś], z-ż-ź/zi [z-ž-ź], c-cz-ć/ci [c-č-ć], dz-dż-dź/dzi [dz-dž-dź].* Pro polský spisovný jazyk to vše jsou samostatné fonémy. Jestliže zůstaneme u objasnění těchto fonémů na úrovni všeobecného kurzu polského jazyka, pak můžeme konstatovat, že

- polské *ś/si,ź/zi, ć/ci, dź/dzi* je měkčí než české *š,ž,č,dž*:
głos - o głosie / nieść: hlas, o hlase, nést
mróz - na mrozie / odwieźć: mráz, na mraze, odvést
cały - ciało / ćma: celý, tělo, tma
woda - w wodzie / niedźwiedź: voda, ve vodě, medvěd

- naopak polské *sz, ż, cz, dż* zní tvrději než české *š,ž,č,dž*:
sala - szal: sál či síň, šála
zupa - żupa: polévka, župa
cech - Czech: cech, Čech
(oni) widzą - (oni) jeżdżą: oni vidí, oni jezdí

Filologové používají následující polské termíny odpovídající místu artikulace a artikulujícímu orgánu: tvrdým (*sz, ż, cz, dż*) se říká *przedniojęzykowodziąsłowe* (předojazyčnodásňové), tvrdým bez diakritických znamének (*s, z, c, dz*) *przdniojęzykowozębowe* (předojazyčnozubné) a měkkým *(ś, ź, ć, dź) środkowojęzykowe* (středojazyčné).

Ideální výslovnost uvedených grafémů existuje však pouze ve spisovném jazyce. V nespisovných jazykových útvarech - interdialektech a dialektech - můžeme slyšet různé varianty těchto hlásek. Nejznámějším posunem při realizaci uvedených fonémů je *mazuření*, které se na polském jazykovém území vyskytuje od XV. století. V některých dialektech zejména Mazovska a Malopolska totiž zaniklo *sz, ż, cz, dż* a změnilo se na *s, z, c, dz,* a tak místo *grosz* je *gros* (groš), *żaba* je *zaba* (žába), *czas* je *cas* (čas), *drożdże* je *drozdze* (droždí). Co však je podstatné: již od XVII. století považují Poláci mazuření za projev „jazykového primitivismu".

Velice zajímavým grafémem je *rz*. Původně, tj. ve XII. až XIII. století se vyslovovalo stejně jako frikativní *ř*, které máme v češtině. V některých polských nářečích se tak vyslovuje dodnes

- například na severu Polska v kašubských nářečích nebo v nářečích na Těšínsku a jinde. Avšak ve spisovném jazyce došlo k postupné přeměně *[ř >r̝> ž]*, *ž* vlastně ve spřežce převážilo. A tak od XVIII. století se *rz* vyslovuje jako *ż [ž]* ve znělých pozicích a jako *sz [š]* v neznělých pozicích

brzeg [bžek] břeh, ale *przyroda [pšyroda]* příroda; *rzeka [žeka]* řeka, ale *malarz [malaš]* malíř

Rodilým Čechům nečiní potíže rozlišovat psaní *rz* x *ż* / sz, neboť tam, kde je v polštině *rz*, bývá v češtině *ř*. Avšak pro polské děti školou povinné je toto rozlišování doslova pohromou, tak jako je pro české školáky psaní *i* x *y*.

Jak je to tedy s oním „šišláním" v polském jazyce? Spisovná polština má daleko více sykavek než čeština. Celkem je to **12 fonémů**, které se zapisují **7 prostými grafémy** (*s, z, ś, ż, ć, ż*), **9 grafémy** složenými ze dvou znaků *(dz, si, zi, ci, dź, sz, cz, dż, rz)* a **1 grafémem složeným ze tří znaků** *(dzi)*. Z onoho počtu grafémů se zpočátku většině cizinců, kteří se rozhodnou naučit polsky, zatočí hlava. Není divu. Kupříkladu taková slova, jako *czterdzieści* (čtyřicet), *śledź* (sleď), (ty) *odziedziczyłaś* (zdědila jsi), *siedziba* (sídlo), *Szczepan* (Štěpán) a další vypadají v písmu značně „krkolomně". Avšak po správném vyslovení mnohdy rozumíme i takovým slovům, jako je např. *dzieciństwo* (dětství) či *szarża* (šarže, hodnost). A jak se vám líbí slovo *czeszczyzna* - že vypadá hrozně? Tak vám prozradím, že tímto slovem je označováno vše specifické, co je spojeno s Čechami a Čechy - s jazykem (čeština), ale i s kulturou, tradicemi atd. - prostě vše, co je specificky české podle těch, kteří se dorozumívají v polském jazyce.

Kateřina Pösingerová

Praha - Ostrava

Na podzim roku 1995 se uskutečnil výměnný pobyt studentů Filozofické fakulty UK v Praze a Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Akce navazovala na výměnný pobyt pražských studentů se studenty brněnské Filozofické fakulty (srov. ČDS 4/95).

„A tak z Prahy vyrazilo deset studentů na dva týdny do /Ostravy/ *a širšího okolí - a opačným směrem (do Prahy a do jižních Čech) se zase vypravilo deset studentů* /ostravských/. *Chodili, poslouchali, zaznamenávali na magnetofon, přepisovali nahrávky... Jak se zdá, jazykový šok (nebo aspoň podiv) byl rozhodně silnější na straně Pražanů. Svědčí o tom i jejich vzpomínky na Moravu..."*

Stačilo jen uvést příslušný text o výměně z dubna 1995, abychom vám přiblížili i úspěšnou studentskou výměnu pražsko-ostravskou.

Zveme vás do Bestu

ANEB

Informace milým čtenářům o občerstvovacích zařízeních v některých místech severní Moravy

Milí přátelé,

zveme vás srdečně k návštěvě severní Moravy, zvláště Ostravy a jejího okolí. Chceme vás ubezpečit, že k nám nemusíte vláčet zásoby proviantu, neboť i tento region je bohatý svými četnými občerstvovacími zařízeními. Nehodláme vám předkládat jejich menu, zato se pokusíme odhalit něco z jazykové kuchyně těchto podniků. Pustíme se totiž přímo do jejich názvů, především budeme sledovat motivaci těchto pojmenování. Pokud jsme vedle oficiálního názvu zaznamenali i neoficiální, samozřejmě vám ho nezatajíme. Respektujeme totiž i názory respondentů.

Navštívili jsme mnoho pohostinských zařízení a zjistili řadu typů jejich pojmenování. Z názvů, které jsme shromáždili, vycházejí tři z **původního apelativa** označujícího typ pohostinského zařízení. Je to *Motorest* ve Vendryni, *Kavec* v Kopřivnici a hospoda *Harenda*. Jak ovšem působí slangové označení *kavec* (od mechanicky zkráceného *kavárna* příponou *-ec*), to posuďte sami. Zato od majitele hospody *Harenda* je sympatické, že chtěl toto slovo zachovat na označení typu podniku, který kdysi v Ostravě býval. (Ale pozor - jsou to podniky 16. cenové skupiny a klientela tomu odpovídá.)

Mnohé stravovací podniky najdete velmi snadno, protože jsou nazvány **podle místa**, kde se nacházejí. Nejpohotověji poskytnou občerstvení na nádražích, např. v Kopřivnici je *Bufet ČSAD, Bufet ČSD* (snad už ale dají brzo novou ceduli *Bufet ČD*). Průhledné názvy mají i další

zařízení: restaurace *Stadion* v Kopřivnici sousedí se zimním stadionem, restauraci *Na koupališti* najdeme v areálu koupaliště v Kopřivnici, hospůdku *U řeky* na nábřeží řeky Ostravice v Ostravě. (Jak vidíte, nová Pravidla českého pravopisu se ještě nevžila.) Restaurace *Zoo* je, jak jinak, v areálu zoologické zahrady, občerstvení *U medvěda* přímo naproti výběhům s medvědy. V severní části města Kopřivnice, zvané Severka, mají nejen restauraci téhož jména, ale také *Nord club* (s konkurenčním módně anglickým označením). Diskotéky *Pračka* v Třinci se nemusíte bát, také toto nebezpečně vyhlížející pojmenování patří k této skupině názvů - bývala zde prádelna.

Kromě těchto pojmenování takříkajíc univerzálních máme ovšem i taková, která nějak zvýrazňují naši **regionální příslušnost**. Jedna pivnice v Ostravě-Porubě se jmenuje *Morava*, ale sousední bar s hernou nese vznešený název *Club Morava*. Také jméno restaurace *Moravia* v Kopřivnici zní noblesněji, ale je to pojmenování tradiční, ještě z doby před 1. světovou válkou.

Některá pojmenování se k našemu regionu vztahují bezprostředně. Tak např. v Nýdku se můžete občerstvit v pohostinství *Nydečanka*; názvy tohoto typu (přechýlená obyvatelská jména) jsou u stravovacích zařízení velmi oblíbená. Hotel *Bělský les* má název podle známého lesa rozkládajícího se na území Ostravy. V Místku je restaurace *Pod Puklí*. Název je podle části Místku ležící pod pahorkem, který se jmenuje *Pukle* (podle vypouklého tvaru). Většina obyvatel to však už dnes neví a předložkové spojení *Pod Puklí* se většinou vnímá jako spřežka

(můžeme tedy slyšet *Bydlím na Podpukli*). Také název restaurace *Na Szkubni* v Bystřici nad Olší je dnes i pro místní obyvatele neprůhledný. Škubalo se zde peří? Škubali se/prali se zde hosté?!

Novější zařízení mívají názvy související se **jmény jejich majitelů**. Tak je v Kopřivnici restaurace *U Medka* a herna *U Madly*, což je zkomolené příjmení majitele Matouška, vlastně jeho přezdívka. Hypokoristickou podobou křestního jména majitelky bylo inspirováno např. jméno baru *Dajka* (Drahomíra) v Kopřivnici. V názvech podle majitelů se uplatňují i zkratky. Občerstvení *Riva* v Kopřivnici má odlesk cizosti, vzniklo ale z příjmení provozovatelů (Rýdlová, Vavroušek). Název *Galerie MT-klub* v Místku obsahuje iniciály majitele (Miroslav Teper). Iniciály se vžily natolik, že návštěvníci říkají klubu *Emtéčko*. Restaurace *Gogo* ve Vendryni nemá jméno podle majitele, ale podle jeho oblíbeného papouška.

Některá sledovaná zařízení mají jména **podle institucí**, které je provozují. Jasnými příklady jistě jsou hotel *Hlubina*, hotel *Polský dům* a restaurace *Katolický dům*. Místní vědí, že *Club Mis* (!) *music* se jmenuje podle bývalé hudební firmy, hotel *Maria Tour* má jméno podle cestovní kanceláře. Pod exotickým názvem hotelu *Isora* se skrývá iniciálová zkratka (Instalatérské služby Ostrava, pan Raiskub). Bar a herna *Compass* v Ostravě-Porubě má název firmy, která vlastní více podniků a deklaruje, že má vliv na různých světových stranách.

V kopřivnické restauraci *Radegast*, v bystřické *Malibu*, v Místku v baru *Zubr* či *Zwettler* nebo v restauraci *Ondráš* vás jistě neodbudou jen inzerovanými **značkami nápojů**, podle

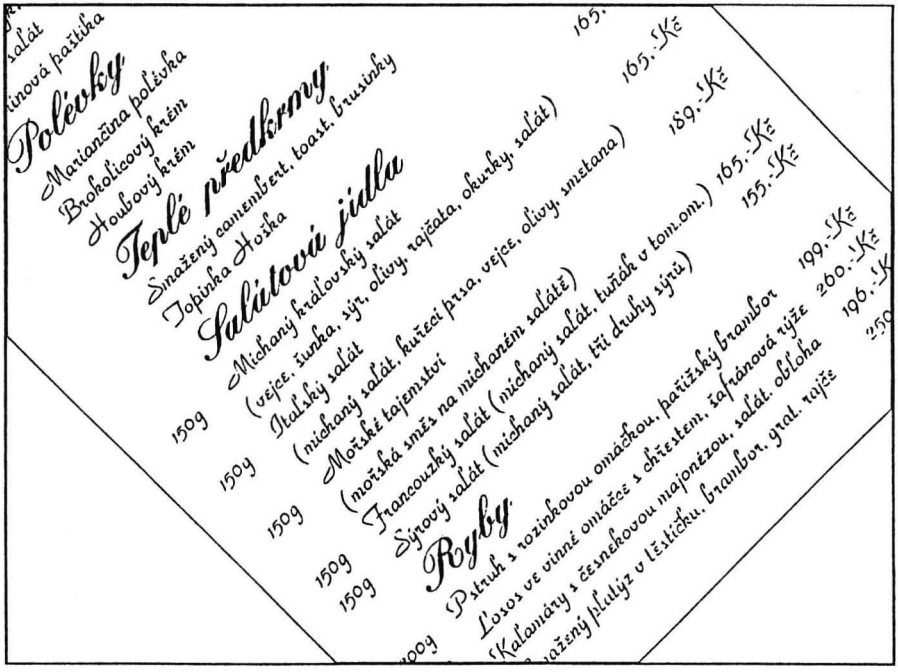

nichž se tyto podniky jmenují. Zmíněné restauraci Radegast se lidově říká *Žába*, protože v rohu její velký plyšový maskot visí.

Méně častou motivací se stává **název činnosti** v podniku provozované. Jasnou motivaci má *Dancing club* v Kopřivnici, kdežto v porubské pivnici *U dudáka*, které se také říká *Lidovka* se asi spíše hrají karty. V některých restauracích se zase hraje kulečník. Sešly se nám tři názvy předstihující se ve snaze o exkluzivnost: v Místku bar *Biliár* a v Kopřivnici *Billiard salon* a *King's play* (tento název vymysleli majitelé, vietnamští přistěhovalci, ale u nás jsou královskou hrou spíše šachy). K tomuto okruhu můžeme přiřadit i název vendryňské restaurace *Zobawa* (kdysi to bylo jediné místo v okolí, kde se konaly zábavy).

Motivačně průhledné bývají názvy, které vycházejí z **typického vnějšího znaku**. Kopřivnická restaurace *Pod kaštany* se pyšní dvěma letitými kaštany u svého vchodu, podobně je pojmenován i ostravský *Lokál pod kaštany*. Restaurace *U jelena* nemá sice daleko k výběhu jelenů v ostravské zoo, název podniku ale souvisí s vycpanou hlavou jelena uloveného v lese, který se rozkládal na území dnešní ostravské zoo.

Z dalších obdobných názvů uvedeme místeckou restauraci *Ještěr*. Štít se starým šupinatým ještěrem s kouřící fajfkou v zubech při modernizaci města bohužel zmizel, název se přesto udržel. Má prý souvislost s básníkem Petrem Bezručem, který sám sebe vnímal jako starého rozmrzelého ještěra.

Kopřivnický *Club Nora* je umístěn ve sklepních prostorách. Restaurace *Skleník* v Kopřivnici má prosklené stěny. Bar *Pomněnka* (také v Kopřivnici) měl být zařízen v modré barvě; původní záměr ale nevyšel, zvítězily bílá s hnědou.

Jestli na svých cestách nebudete mít zrovna „naditou" peněženku, některé podniky vás svými **cizokrajnými názvy** odradí už předem. Dávají najevo, že je zajímají zákazníci movitější. Uveďme např. bar *Vegas* v Kopřivnici, restauraci *Florida* v Ostravě-Porubě, pizzerii a pivní bar *Bufalo* v Ostravě-Porubě. Dálkami voní název bistra *Dakar*; najdete ho samozřejmě v Kopřivnici, jejíž tatry se účastní proslulého závodu. V regionu najdeme i názvy jako *Maxim, Palace, Cobra, Queens* aj. Zajímavé je, jak vznikl název *Fermata*. Majitel baru vyhlásil o název podniku rodinnou soutěž. Vyhrála ji dcera, která vyhledala italské slovo *fermata*, což znamená 'zastávka' (bar totiž stojí naproti zastávce několika linek trolejbusů).

Některé podniky se snaží konkretizovat své **vlastní kvality**. Tak např. bar a bufet *Labužník* v Ostravě-Porubě chce uspokojit i ty nejnáročnější. Vinárna a pivní bar *Speed* v Ostravě-Porubě slibuje znalcům angličtiny rychlou obsluhu. Zato v bystřické restauraci, která si ponechala název *Dělnický dům*, ale které se lidově říká Slimok ('slimák'), to s obsluhou vázne. Poetický název příjemného bistra *Čekanka* souvisí víc než s něžnou bleděmodrou květinou se slovesem *čekat*, je totiž u vlakového nádraží ve Frýdku-Místku. A chcete-li něco s tradicí, pak vás čeká v Místku restaurace *U císaře* (nebo taky familiárně *U Františka*); restaurace vznikla v přízemí domu, v němž nocoval, jak dokládá pamětní deska, sám císař Franz Josef I.

Zdá se ovšem, že u nás nemůže být nic lepšího než *Best Restaurant* v Místku. Mimochodem, místní nakládají s původním anglickým superlativem jako se substantivem, možná i proto, aby se vyhnuli obecnému názvu zařízení. A tak: „Zveme vás do Bestu!"

Nakonec vám ještě rádi prozradíme, kam se chodí občerstvovat ostravští studenti. Do restaurace *U Dvořáčků* na Hladnově, proti kolejím Jana Opletala. Mezi studenty, kteří tento podnik navštěvovali ještě před rekonstrukcí, kdy byl nevalného vzhledu a úrovně, se vžil název *Na plivanci*. Majitelé to sice velice neradi slyšeli, ale nakonec toto vžité studentské pojmenování přijali za vlastní. Loni ho dokonce zveřejnili na vývěsním štítu (inu: náš zákazník - náš pán).

Milí přátelé,

že mnohé názvy znáte také od vás a je to úplně jinde než na severní Moravě? Ale to je milé! Vždyť se pohybujeme na území jednoho, i když bohatě diferencovaného českého jazyka. A tak se všude můžeme cítit jako doma. A na to, co je u nás odlišné, se přijeďte podívat sami!

Na shledanou se těší studentky

Radka Babincová, Darina Mikulenková, Edita Foltýnová, Kateřina Nogová, Magda Pešová *a* Jana Pochylová, *které našly odvahu k výzkumu přímo v terénu, tj. v centru Ostravy, na Hlavní třídě v Ostravě-Porubě, v místecké části Frýdku-Místku, Třinci, Vendryni, Bystřici nad Olší a Kopřivnici, také jejich spolustudent* Pavel Žalio *a*

Marcela Grygerková.

Kvíz

Dorozumíte se ve Staré Bělé?

Na území severní Moravy je stále hodně míst, kde se, zvlášť u představitelů starší generace, udržuje dialekt. Zkuste si ověřit, jak byste rozuměli třeba rodákům ze Staré Bělé ležící při jihozápadním okraji Ostravy. Potěšíme vás několika frazeologismy. (Materiál máme od pana Jana Pchálka, důchodce ze Staré Bělé.)

1. Dali v kyty.
2. Robili po macku.
3. Koltun ho polame.
4. Žaba kalužu najdě.
5. Zdalo se, že pokona.
6. Nězostaně to v měchu.
7. Něvi temu nuh ani ruk.
8. Přišol k temu po haluzji.
9. Mamy chlib s kokotim mlikem.
10. Něpozna ani dudka mezi kurami.
11. Plece tři po tři a po štvrte nic.
12. Vyda se, ež budu vařechy kvitnuť.

Marcela Grygerková a kol.

(Řešení najdete na s. 61)

Pražští studenti v Ostravě:

OSTRAVA 1995

Na podzim předloňského roku měla skupina pražských studentů bohemistiky možnost opět zavítat na Moravu, tentokrát na sever - a to do Ostravy. Se stejným úkolem: zjistit současnou jazykovou situaci v Ostravě a jejím okolí, dokázat, že obecná čeština celou Moravu ještě nepohltila a že se zde můžeme setkat i s lašským nářečím. Chodit tedy nejen s očima otevřenýma, ale především s ušima nastraženýma. Naším úkolem bylo také nahrávat projevy mluvčích na magnetofon.

Nebyl to tak lehký úkol, jak se zprvu zdálo. Na úspěšné nahrávání měly vliv různé okolnosti: lépe se nahrávalo za příznivého počasí (ne v zimě a dešti), nesměla chybět dobrá nálada na obou stranách a my jsme museli přesvědčivě zapůsobit a přimět k rozhovoru. Neméně důležité bylo také štěstí na lidi: někteří byli neochotní a nepříjemní, jiní, zprvu milí, se později diktafonu zalekli a odmítali cokoli povídat. Někteří však byli ochotni namluvit část kazety, aniž bychom museli nějak zasahovat. V každé situaci jsme si museli umět poradit.

Po prvních zdarech i nezdarech s nahráváním snad každému z nás prospěl výlet do slezské „bílé" Opavy. Navštívili jsme tam Bezručovo muzeum, galerii a samozřejmě jsme opět nahrávali. Ani náš ostravský kulturní program však nebyl chudý. Měli jsme možnost zajít do několika divadel, do muzea, ale i posedět v cukrárně či útulné vinárně. K vylepšení nálady jistě pomáhaly „ostravské čepičky" a výborné topinky.

Na programu jsme původně měli i prohlídku dolu Staříč. Každý si hned představoval, jak fárá mezi horníky. Nakonec jsme ledacos viděli i vyzkoušeli, avšak jen ve cvičné štole. Naštěstí. O měsíc později došlo totiž ve Staříči k důlnímu neštěstí. Odpich ve Vítkovických železárnách jsme si ovšem ujít nenechali.

Samozřejmě jsme se snažili poznat „život" na Filozofické fakultě Ostravské univerzity, jejímiž jsme byli hosty. Největším lákadlem pro nás byly přednášky zdejšího předního bohemisty Jaroslava Hubáčka. Účastnili jsme se ovšem i řady jiných přednášek a seminářů; při tom jsme se setkali s částečně odlišným pojetím studia a výuky.

„Studijní výlet" do Ostravy se tedy vydařil. Kromě oblasti studijní byl pro nás přínosem i tím, že jsme poznali nové prostředí, setkali se s novými lidmi atd. A také jsme se víc poznali mezi sebou navzájem.

Kdy a kam pojedeme příště?

Klára Němcová

*

Příběh

Pražák si první den v Ostravě připadá střídavě jako mondéna, nechtěný provokatér a jinorodec. Pokusy přizpůsobit se jsou nedokonalé a k smíchu, zachovat si vlastní řeč je potenciální arogance.

Po týdnu začíná cizí intonace s penultimovým rytmem bušit na spánky, ale odkud - zevnitř pražský hlavy!, je tam už, je infiltrovaná, je obsedantní, ano je fylogeneticky a ontogeneticky prvotní, a proto jí i v tomto případě stačí jen pár dnů. Začíná se rodit nové vnímání, snad diglosie, snad idiolektická epizoda. Přichází únava z rozporu recipovaného a vydávaného, napětí v tváři, nejistota výrazu a ... naděje na splynutí s ostravským okolím. Možná k uchlácholení zraněné ješitnosti, možná oprávněně, považuje Pražák svou vlastní progresivní mentální asimilaci za proces podstupovaný dobrovolně, ne-li přímo za vlastní aktivitu, vyjadřující otevřenost novému a spějící k většímu rozsahu jeho osobnosti, rozsahu lidovou moudrostí vnímaném v termínech násobení. První záblesky deexotizované krásy z penetrantu původně vyvolávajícího alergickou reakci!

Po dvou týdnech pobyt v Ostravě končí a šance znásobit se právě ostravštinou se velice potencializuje a odkládá do budoucna.

Poučení

Úsilí rozšířit svou jazykovou kompetenci o jiný kód přímo kontaktem s prostředím, kde se ho užívá, je stejně náročné pro hauštinu, angličtinu nebo ostravštinu. Argumenty podobnosti jsou příliš instrumentální, nehledě na protiargument, že obecný fakt podobnosti dvou jazyků v sobě skrývá nebezpečí mylných presumpcí o totožnosti v jednotlivostech. Učení se jazyku může probíhat za velice složitých hodnotově psychologicky sociálních okolností a ani fyziologické aspekty nelze opomíjet. Únava z jazyka - poučíme-li se z výpovědi emigrantů - naprosto nemůže být chápána metaforicky. Je třeba neodhlížet vždy od maličkostí.

Problém

Nikde jsem se zatím nedočetl, že křivka počtu aktuálních mluvčí češtiny se radikálně láme dvakrát během každých čtyřiadvaceti hodin. I to, že jedním z důvodů je, že Čechy ani Morava nikdy nebyly koloniálními mocnostmi, jsem si musel sám vydedukovat.

Náhoda

Pražák taky v Ostravě zjistí, že Ostraváci nejsou stejní. *Kam jdeš, kde jdeš, kdźe dźeš, kaj dźeš?* V romštině - i v pražské - *kaj džas.*

Viktor Elšík

*

Ostrava je městem horníků a těžebních věží. Věž nové radnice se vypíná do závratné výšky 90 metrů, dým tančící nad komínem krematoria je posvátně bílý. Na návštěvníky ze středozemí působí město vřelým dojmem. Vřele byl přivítán umělec Vít Kremlička ostravskou literární mládeží, která ve své programové básni „nese kurvu". Uhlířová nesla konvici s vroucí vodou a v myšlenkách snad bloudila hlubinami uhelných slojí. Opařila se tak, že jí slezlo maso. Nestačila ani pořídit nahrávku. Zbytek výpravy studentů Karlovy univerzity musel. Za každou cenu pořídit nahrávku. Nahrávku ostravské mluvy. Zbývalo 9 členů, 9krát 90 minut. Kdo nepořídí nahrávku, bude zpopelněn.

Přiznám se rovnou. Chtěl jsem být nejlepší. Chtěl jsem pořídit nejlepší nahrávku. Zdrcen krutým neúspěchem v Hladovém gymnáziu, kde mne vytěsnila Xavera, divadelní vědkyně, rozhodl jsem se vyzkoušet originální taktiku. Den co den, vstávaje v 5 hodin ráno, vyrážel jsem autostopem či pěšky na cesty po celém Lašsku. Návštívil jsem postupně Hlučín, Háj ve Slezsku, památnou Ostrou Hůrku, Hrabyni, Raduň, Opavu, Hradec nad Moravicí, Fulnek, Orlovou, Karvinou čili Fryštát, Český Těšín, polský Cieszyn, Havířov, Frenštát pod Radhoštěm, Rožnov pod Radhoštěm, samotný Radhošť, na jehož vrchol brodil jsem se půlmetrovými sněhovými závějemi zmítán vichřicí, Frýdek, Místek, bájný Landek, vísky rozličné i opuštěné lesní samoty. V ruce svíral jsem malý školní polyfon, přístroj dosud mi neznámý, vybavení vědeckého výzkumníka. Nezkušen v práci dialektologické, obtěžoval jsem zpočátku snad každého, kdo se mi připletl do cesty. Prosil jsem, přemlouval jsem, nabízel finanční odměnu. Později jsem také hrozil - nepřispěje-li každý Slezan svou troškou do výzkumu, nepozná tento proklatý národ nikdy svou rodnou řeč.

Výsledek byl katastrofální. Po deseti dnech trpěl jsem již silným komplexem méněcennosti. Nemohu býti badatelem. Kolegyně V. svým mohutným poprsím zláká k nahrávce kdejakého blouda. Já, nejpilnější člen výpravy vstávající denně v 5 hodin, v čase, kdy ostatní teprve uléhají, pronásledován jsem těžkými sny. Zjevoval se mi kantor Halfar v podobě univerzitní profesorky.

Přišel čas změnit taktiku. Ztratil jsem však již zcela důvěru ve své komunikační schopnosti. Bál jsem se zachmuřeného pohledu míjejících mne důchodkyň. Na semináři staroslověnštiny vedeném známou bohemistkou doc. Davidovou, na který mne touha po poznání ruchu univerzitního omylem zavála, jsem se dokonce rozplakal, když se mne doc. Davidová otázala, byl-li jsem již v tomto semestru zkoušen.

Nezbývalo než skrýti se za zády úspěšné pořizovačky nahrávek, kolegyně V. Komoří Vávra na Nové radnici, sleduje její vypjatou hruď, slíbil, že opatří někoho k pořízení nahrávky, nejlépe významnou osobnost, že nám ukáže tajné zasedací místnosti městské rady, že nám věnuje naučnou literaturu a dokonce, že nám umožní jedinečný pohled na město z vrcholu radniční věže. Poprvé zakusil jsem opojného pocitu vědeckého vítězství. Xavera dávno již obešla všechny místní kavárny, ve kterých vysedávajíc lovila důchodce. Kremlička již kontaktoval celou ostravskou undergroundovou elitu, která se noc co noc scházela v antikva-

riátu Na Růžku. Ale zajít na magistrát ještě nikoho nenapadlo. Výsledek však nakonec nebyl vůbec adekvátní mým ukvapeným pocitům. Známý herec Josef Kobr, kterého jsem já do té doby neznal, mne ohromil tím, že pochází z Kladna. Ostrava se za hustého sněžení ztratila v mlžném oparu a z věže bylo možno spatřiti jen tušené obrysy krematoria. Přeci jen jsem však pořídil nahrávku, a to nahrávku velmi kvalitní a dlouhou. Při jejím pořizování jsem strávil 6 hodin v prostorách radniční vrátnice. Přívětivý noční hlídač se rozpovídal a se svými veselými historkami z mládí nehodlal přestat ani poté, co mi v polyfonu došly baterie.

V nastalé euforii z úspěšného pořízení nahrávky koupil jsem nové a ještě lepší zásobníky energie a dvě kazety. Věnoval jsem na to své poslední finanční prostředky, takže mne v závěru pobytu zachraňoval od smrti hladem jen pokoutný prodej neoražených stravenek nebožky Uhlířové.

Za svůj spásonosný objekt jsem zvolil komorní divadlo Aréna. Zdejší kolážové představení „O(s)trava krve" mne velmi obohatilo. Navíc se mi z něj za pomoci polyfónu a s laskavým svolením režiséra Lipuse (který byl poněkud zklamán, že na představení nepřišel raději undergroundový básník Vít Kremlička) podařilo pořídit nahrávku. I své poslední dopoledne

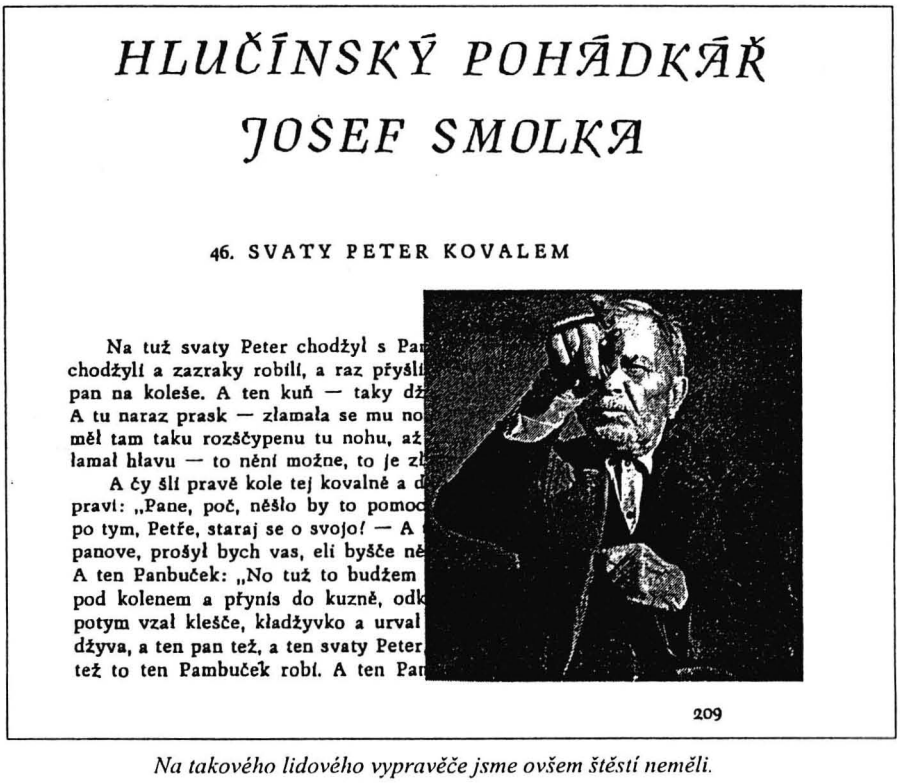

HLUČÍNSKÝ POHÁDKÁŘ

JOSEF SMOLKA

46. SVATY PETER KOVALEM

Na tuž svaty Peter chodžyl s Pa
chodžyli a zazraky robili, a raz přyšli
pan na koleše. A ten kuň — taky dž
A tu naraz prask — zlamała se mu no
měł tam taku rozščypenu tu nohu, až
lamał hlavu — to není možne, to je zl
A čy šli pravě kole tej kovalně a d
pravi: „Pane, poč, něšlo by to pomoc
po tym, Petře, staraj se o svojo! — A
panove, prošył bych vas, eli byšče ně
A ten Panbuček: „No tuž to budžem
pod kolenem a přynis do kuzně, odk
potym vzał klešče, kładžyvko a urval
džyva, a ten pan też, a ten svaty Peter
też to ten Pambuček robi. A ten Pa

209

Na takového lidového vypravěče jsme ovšem štěstí neměli.

v Ostravě jsem zcela věnoval urputnému pořizování nahrávek v divadle Aréna. Již mi vůbec nevadilo, že paní ředitelka mluví naprosto spisovnou češtinou. Právě tato blahořečená žena mi domluvila půlminutový rozhovor s instalatérem, který se na mé nahrávce výrazně podepsal dvěma slovy s nádherným přízvukem na předposlední slabice. Tato slova pouštěl jsem si na domácím polyfonu několikráte za sebou, jsa z nich upřímně řečeno nadšen.

Ano. Přišel jsem na to, že právě utlačovaný a všemi intelektuály podceňovaný prostý lid podržel ve svém kolektivním nevědomí onu lahodnou pravou ostravštinu, dialekt, který podle lachologa Matušínského neexistuje, nikdy neexistoval a existovat nebude. Bohužel, na Ostravsku má tento prostý lid vrozenou nedůvěru k polyfonům, Pražákům a vědeckým výzkumníkům.

Miroslav Ottomanský

Co zajímá ostravské studenty:

„Nebylo nám z hůry přáno"

Námětem pro toto zamyšlení byl titulek z denního tisku. Jak je to tedy s onou *hůrou*?

Kdo pochází z Valašska jako já, ten ví, že se tam půdě, tj. půdnímu prostoru, říká *hůra* (a říká se tak ovšem i jinde). Kdybychom chtěli odtamtud něco shodit dolů, pak bychom to shazovali *z hůry*, tedy 'z půdy'. Všichni jistě cítíme souvislost mezi slovy *hůra - nahoře - vzhůru - horní.*

V našem titulku samozřejmě nejde o 'půdu'. Jde o místo nahoře, o jakési obrazné vyjádření. Lidé vždy věřili, že nahoře sídlí Bůh nebo tajemné síly, prostě nějaká vyšší moc, která nám přeje nebo nepřeje a ke které se obraceli už od samých počátků s prosbou o úspěšný lov či bohatou úrodu.

Nás však zajímá také pravopisná podoba našeho titulku. Pro pravopis bylo dříve nutné ve 2. pádě rozlišovat směr, protože na tom závisela volba předložky. Při směru shora dolů nebo z povrchu pryč se psalo *s* (psalo se tedy *s povrchu pryč*). Už dávno máme však možnost psát ve 2. pádě vždy *z, ze* (např. *jíst z talíře*), jako v 7. pádě píšeme vždy jen *s, se*. Chceme-li ovšem, můžeme stále rozlišovat případy jako *vzali knihu ze stolu*, tj. ze zásuvky, nebo *se stolu*, tj. z jeho povrchu.

Vraťme se ale k našemu titulku. V tomto případě se už konkrétní význam vytratil, vznikla spřežka, kterou ovšem píšeme s původním *s*, tedy *shůry*; stala se součástí frazeologického obratu. Asi častěji než se spojením *shůry přáno* se setkáváme se spojením *shůry dáno*, a to v přísloví *Komu není shůry dáno, v apatyce nekoupí.*

V našem titulku mělo tedy být: „Nebylo nám *shůry* přáno".

Jana Kršková

*

NENÍ PŘÍBOR JAKO PŘÍBOR

Řekneme-li *příbor* každý si zřejmě představí lžíci (u nás se říká lžička), vidličku a nůž, nástroje to uzpůsobené k „požívání potravy". (Alespoň v civilizované, kulturní společnosti.)

Slovník spisovného jazyka českého uvádí: „**příbor**, -u m. (6. j. -u) (z rus.) 1. náčiní, kterým se jí (lžíce, vidlička, nůž); stříbrné p-y; prostřít na stůl talíře a p-y; jídelní p. 2. nádobí, souprava, jíž se používá při jídle; servis: kávový, čajový...".

A teď tu máme *Příbor* s velkým *P*. Neoznačuje již zmíněnou skutečnost, ale mé rodné město, nejstarší v novojičínském regionu. Jeho etymologie je příliš složitá na to, abych se pokoušela

ji zde podávat. Dokazuje však, že název města vznikl jiným způsobem (jinou cestou) než *příbor* s malým začátečním písmenem. A tady začíná náš „problém".

Souhrnné označení pro vidličky, lžíce a nože je substantivum v mužském rodě skloňované podle neživotného vzoru „hrad": *příbor, bez příboru*... Když jsem však slyšela, že někdo je *z Příboru*, nebo že bydlí *v Příboru*, tak mně, příborské rodačce, to přímo „rvalo uši". Od malička totiž slýchám, že se mluví *o Příboře*, že žiji *v Příboře*, ale určitě ne *v Příboru*.

Je sice pravda, že *Příbor* je také substantivum rodu mužského neživotného, ale skloňuje se podle jiného, pomocného vzoru „les". Je přece známo, že podle tohoto typu se skloňuje řada místních jmen, např. *z Berouna, Kolína, Chomutova*, zvláště pak města moravská, např. *z Hodonína, Krnova, Prostějova*. Jsou samozřejmě i místní jména tohoto typu, která mají v 2. p. *-u* (např. *do Písku, Brodu*), a u některých jmen můžeme mít dnes už koncovky obě (např. *ze Zábřeha* i *ze Zábřehu, Náchoda/Náchodu, Mělníka/Mělníku*). Poučit se můžeme jak v mluvnicích, tak i ve *Slovníku spisovného jazyka českého*, kde najdeme i náš *Příbor*: „**Příbor**, -a m. (6. j. -ře) město na Moravě..."

Lenka Solarová

*

Etikety kosmetických výrobků

Z pochopitelných důvodů záleží všem výrobcům na tom, abychom si vybrali právě ten jejich výrobek. Proto se ho snaží co nejlépe prezentovat. Na co se však často zapomíná, je to, že reprezentovat by měl i nápis na obalu.

Jak to tedy vypadá s úrovní těchto textů určených nejširší veřejnosti? Realita je taková, že jejich jazykové stránce se nevěnuje náležitá pozornost. Patrné je to zejména u výrobků zahraničních. Najdeme v nich přemíru nevhodně použitých přívlastků, časté jsou doslovné překlady, které zní v češtině buď krkolomně nebo naprosto nesmyslně, je v nich mnoho cizích slov, která v daném kontextu nemají náležitý význam, aj.

Pro ilustraci jsem vybrala několik příkladů. Materiál jsem získala z textů na kosmetických výrobcích a v nabídkovém katalogu zahraniční firmy.

Tak např. jistá společnost nám nabízí *automatické* líčidlo na oči. Slovo *automatický* znamená 'samočinný, mechanický, mimovolný'. Těžko říct, který z těchto přívlastků bychom přiřadili tužce na oči. Neporozuměla jsem informaci o tom, že „tato pozoruhodná rtěnka" udržuje dokonalý barevný výraz díky sociální *aktivní matrici*. Ve slovníku se sice dovíme, že matrice je 'forma s negativním tvarem výrobků k odlévání nebo lisování', ale nedovedu si představit, jak by tato matrice mohla být v kosmetice aktivní. Patrně to nebylo jasné ani autorovi textu, protože dal toto spojení do uvozovek.

Jinde zase čteme, že pleťové mléko obsahuje *sluneční bloky* (tedy ochranný faktor), sprchový gel zajišťuje *respekt vaší pleti*, šampon na vlasy je *mírný* a vlasový kondicionér zaručí *lehkou úroveň úpravy*. A na závěr ještě tento doklad: *tužka přesně obrysuje oči*. Sloveso *obrysovat* se mi ovšem ve slovnících najít nepodařilo.

Petra Chalupová

*

I my opět slavíme majáles

K současnému studentskému životu patří opět i tradiční studentská májová slavnost - *majáles*. I na tomto slově (na základě našich slovníků) můžeme pozorovat určitou změnu.

Podle *Příručního slovníku jazyka českého* je slovo *majales* „nesklonné, pomnožné, f." Slovník Vášův - Trávníčkův uvádí ještě ve vydání z 50. let vedle toho také „majálesy, -sů, m. pomnožné", které hodnotí jako zastaralé. Je zajímavé, že pomnožnou podobu *majálesy* najdeme také v Kottově *Česko-německém slovníku* (6. díl dodatky z r. 1890). Avšak *Slovník spisovného jazyka českého* (z let 1960-1971) má už na prvém místě, že jde o slovo, které se skloňuje; čteme zde *majáles*, -u, m. Teprve na druhém místě je údaj, který známe z *Příručního slovníku* (neskl., pomn.). K žádné změně v zařazení tohoto slova nedošlo ani v nejnovějším vydání *Slovníku spisovné češtiny* (1994).

Prvního května o filosofické slavnosti „majáles" valně si jí nepovšimnul. Nesklonná podoba slova *majáles* v Jiráskově větě z Filozofské historie, kterou cituje *Příruční slovník*, odpovídá tedy i dnešní spisovné češtině. Snad ale mohu za studenty říct, že běžné je mezi námi jen *majáles-majálesu*, sg.

Milada Tomicová

Řešení kvízu ze strany 53:

1. Vzali do zaječích (utekli).
2. Pracovali potmě.
3. Zloba jím lomcuje.
4. Opilec vždycky trefí do hospody.
5. Zdálo se, že bude po něm.
6. Nezůstane to v tajnosti.
7. Neví tomu hlavy ani paty. (Nerozumí tomu.)
8. Přišel k tomu lacino.
9. Máme vynikající chléb (s kohoutím mlékem, tj. výjimečný).
10. Nerozpozná kohouta od slepice (je hloupý).
11. Plete páté přes deváté. (Mluví nesmysly.)
12. Provdá se, až pokvetou vařečky (tj. nikdy).

Kruh přátel českého jazyka

program jarního běhu 1997

5. 3.	*Textologické problémy v knize T. G. Masaryka* Rusko a Evropa *(ke 147.výročí narození a 60. výročí úmrtí)*	Jiří F. Franěk
12. 3.	*Raná novověká rétorika*	Jiří Kraus
19. 3.	Casanova *Mariny Cvetajevové v překladu Jany Štroblové*	Alena Morávková (s Klubem rusistů Obce překladatelů)
26. 3.	*Slovnědruhové charakteristiky v mluvnicích, učebnicích, slovnících a textech*	Josef Šimandl
2. 4.	*Toulky českou minulostí v knize a v rozhlasovém vysílání*	Jiří Hraše
9. 4.	*Jak jsem překládal Imanuela Kanta*	Jaromír Loužil
16. 4.	*JAZYKOVÁ PORADNA* *Měnící se kritéria jazykové správnosti v novodobé češtině*	Milan Jelínek a kol.
23. 4.	*Mluva politických vězeňkyň padesátých let*	Milan David
30. 4.	*Prof. dr. J. V. Bečka jako člověk a spolupracovník*	Helena Confortiová
7. 5.	*Počítačové zpracování pomístních jmen*	Libuše Olivová
14. 5.	*Sociolingvistické poznámky k životu německé menšiny v Čechách po roce 1945*	Jiří Nekvapil
21. 5.	*Česká básnická současnost (pokus o vymezení)*	Jiří Trávníček
28. 5.	*Dějiny hudby prizmatem přejímek*	Renata Blatná

středy od osmnácti v osmnáctce,
hlavní budova FF UK na nám. Jana Palacha

čeština doma a ve světě 1/1997

Milí čtenáři 1

Lingvistika, lingvopublicistika a lingvozábava (J. Bartošek) 2

Listujeme ve starých gramatikách:

Čárčička od pravé ruky drobet k levé protažená
- půl kolečko s punktíčkem nad ním (N. Bayerová) 6

Recenze (1):

Příruční mluvnice češtiny a mluvnice *Čeština - řeč a jazyk*:
srovnání morfologických výkladů (E. Jandová) 12

Listujeme denním tiskem:

Co můžeme číst v deníku Mladá fronta Dnes - 3. část (pm) 16
Teskní po velbloudici (ul) 16
Pokus o spisovnou moravštinu...? (ul) 17

* * *

O tom, proč nikdy nerozkvete přesně polovina leknínů,
aneb jak i exaktní matematik potřebuje češtinu (oram) 17

Diskuse:

Češi a cizina - čeština a cizinci (J. Bartošek) 19

Co zaujalo švédského stážistu:

O českých a švédských příslovích (T. Palmqvist) 22

Jak zvýšit úroveň komunikační kompetence mladých komunikantů
(E. Demlová) 24

Recenze (2):

Písemnosti v našem životě (M. Křístek) 28
Česky (konečně) trochu jinak (J. Línek) 30

Čeština pro nebohemisty:

Čeština nečeštinářům (E. Höflerová) 31
Čeština na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci
(F. Hladiš) 35

* * *

Čím trpěl strýček Čásek?! (M. Hádková) 37
Rodná jména v lidových písních (M. Suchánková) 39

Slovesa pohybu v slangových frazeologismech (J. Hubáček) 42

* * *

Prostovlasý (rej) 44
Prostovlasý a holohlavý (jč) 45

Zbavme se předsudků:
Je polština „jazykem šišlavým"? (K. Pösingerová) 47

Praha - Ostrava 49
Zveme vás do Bestu (M. Grygerková a kol.) 49

Kvíz: Dorozumíte se ve Staré Bělé? (M. Grygerková a kol.) 53

Pražští studenti v Ostravě
Ostrava 1995 (K. Němcová) - (V. Elšík) - (M. Ottomanský) 54

Co zajímá ostravské studenty:
„Nebylo nám z hůry přáno" (J. Kršková) 59
Není příbor jako Příbor (L. Solarová) 59
Etikety kosmetických výrobků (P. Chalupová) 60
I my opět slavíme majáles (M. Tomicová) 61

Řešení kvízu ze s. 53 61

Kruh přátel českého jazyka - program jarního běhu 1997 62